CAPITOLUL I

OBIECTUL LINGVISTICII ŞI METODE DE CERCETARE

Orice ştiinţă îşi află propria identitate, cîştigîndu-şi autonomie deplină între celelalte ştiinţe, prin delimitarea cu claritate a obiectului de cercetare şi întrebuinţarea unor metode adecvate de interpretare, specifice sau specializate.

1. Obiectul de cercetare

Gîndirea omului despre limbă este o constantă în istoria culturii umanităţii dar obiectul specific al cercetării lingvistice s-a delimitat relativ tîrziu, pe durata unui secol, între 1816-1818, cînd apare prima dintre lucrările fundamentale ale lui Fr. Bopp (1791-1867), *Über der konjygationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persichen und germanischen Sprache* (Frankfurt a.M.) şi cartea lui Rasmus Rask (1787-1832), *Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sproge Oprindelse* (*Cercetări asupra limbii vechi nordice sau originea limbii islandeze*), şi 1916, cînd Ch. Bally şi Albert Sechehaye publică, la Paris, cu colaborarea lui Albert Riedlinger, *Cours de linguistique*

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

générale de Ferdinand de Saussure, text reconstituit pe baza caietelor de notițe ale unor studenți care au urmat cursurile de lingvistică generală expuse de profesor, la Universitatea din Geneva, în anii 1906-1907, 1908-1909 şi 1910-1911.

Istoria delimitării obiectului de cercetare al lingvisticii înseamnă trecerea de la interpretarea limbii în sfera mai generală a *filozofiei* sau *filologiei* la interpretarea şi descrierea limbii în sine. În secolul al XIX-lea, prin metoda comparativ-istorică, se înregistrează saltul cel mai important în procesul de autonomizare a *lingvisticii*, care-şi fixează acum şi denumirea, înlăturîndu-se treptat termeni precum *glotică*, întrebuințat de A. Schleicher, *linguatică*, propus de F. Bergmann; în cultura românească termenul înlocuieşte, în secolul XX, termenii *linguatică*, întrebuințat de B. P. Hasdeu şi *limbistică*, prezent la A. Philippide, care întrebuințează însă şi *ştiința limbii*, sintagmă aproape generală în lingvistica secolului XX, întrebuințată în paralel cu *lingvistică* (generală): *Scienza della lingua*, *science du langage, science of language, Iazîkoznanie, Sprachwissenschaft* şi alături de *teoria limbii* sau *glottologia*. Termenul *lingvistică*[1] pare să fie întrebuințat mai întîi de W. von Humboldt (1767-1835), apoi de A. Schleicher şi D. Pezzi, care îl condamnaseră ca barbarism, şi este consacrat definitiv de «*Société de Linguistique*» înființată în 1866, la Paris.

Devenită obiect specific de cercetare al unei ştiințe care-şi căuta încă autonomia, limba este studiată în secolul al XIX-lea sub diferite forme de manifestare şi în primul rînd din perspectivă istorică şi comparativă, la care se va adăuga, spre sfîrşitul secolului şi la începutului secolului XX, perspectiva dialectală. Reacția la această diversificare şi, de aceea, particularizare a interpretărilor lingvistice se va produce o dată cu F. de Saussure, care deplasează atenția de la diacronia limbii la cercetarea limbii în sincronie, şi deci, la cercetarea mecanismului ei de

[1] În prefața celui de-al doilea volum al lucrării *Mithridates oder allgemeine Sprachenkunde mit dem Vater unser als Sprachprobe in beynahe fünfhundert Sprachen und Mundarten* (4. vol., 1806-1817, volumul al doilea, 1809), editorul Johann Severin Vater, continuator al efortului ştiințific depus de Johann Cristoph Adelung, întrebuințează termenul *Linguistik* pentru a denumi ştiința care cercetează caracteristicile limbilor umane (n. ed.).

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

funcţionare ca sistem de semne. Se produce astfel al doilea mare salt în delimitarea obiectului de cercetare al unei ştiinţe care trebuie să se situeze la nivelul ultimelor generalizări. Prin Saussure, lingvistica devine lingvistică generală, *teoria generală a limbii*, ştiinţă generală a limbii.

Plecînd de la marea diversitate a materialului de limbă intrat în cîmpul de observaţie al lingvistului, F. de Saussure consideră absolut necesară delimitarea cu exactitate a obiectului investigaţiilor sale, în măsură să permită a ajunge la legile cele mai generale care guvernează limba. Lingvistica nu se poate ocupa de studiul limbajului uman în ansamblu, întrucît acesta, fiind eterogen, s-ar refuza cunoaşterii ştiinţifice. Precizarea obiectului lingvisticii (= lingvisticii generale) impune cu necesitate, în concepţia lui Saussure, distingerea a două moduri de a fi ale limbajului uman: ipostaza socială, *limba* (*langue*) şi ipostaza individuală, *vorbirea* (*parole*): „Aceasta este prima bifurcare întîlnită în tentativa de elaborare a teoriei limbajului. Trebuie să alegem între două drumuri pe care este imposibil să plecăm în acelaşi timp; ele trebuiesc urmate separat”[2] (Ferdinand de Saussure, 1967: 38).

Cu conştiinţa strînsei legături, de interdependenţă, dintre cele două ipostaze în funcţionarea şi în istoria unei limbi – în afara *limbii*, sistem de semne lingvistice supraindividual, *vorbirea* nu ar fi inteligibilă; în afara *vorbirii*, *limba* nu s-ar putea stabiliza – savantul genevez consideră că o teorie lingvistică se poate dezvolta numai pe baza *limbii* (*langue*): „Se poate cel mult păstra numele de lingvistică pentru fiecare din cele două discipline şi să se vorbească de o lingvistică a vorbirii. Dar aceasta

[2] Traducerea din limba franceză a fragmentelor din opera saussuriană aparţine autorului. În ediţia în limba română a operei lui Ferdinand de Saussure – publicată după două decenii de la apariţia *Cursului de lingvistică generală* semnat de Dumitru Irimia – fragmentul este tradus astfel: „Aceasta este prima bifurcaţie pe care o întîlnim de îndată ce încercăm să facem teoria limbajului. Trebuie să alegem între două căi pe care este cu neputinţă să le urmăm în acelaşi timp; ele trebuie urmate separat” (F. de Saussure, 1998: 44) (n. ed.).

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

nu va trebui să se confunde cu *lingvistica propriu-zisă al cărei unic obiect este limba*" (s. n.) (Ferdinand de Saussure, 1967: 39)[3].

Aceeaşi optică se întîlneşte la danezul L. Hjelmslev.

E. Coşeriu consideră, dimpotrivă, că obiectul de cercetare al teoriei generale a limbii îl constituie *vorbirea*.

Cum cele două moduri de existenţă a limbajului uman[4] – *limba* şi *vorbirea* – stau într-un raport de interdependenţă, expresie a dublei naturi a limbii – de sistem semiotic şi fenomen social, trebuie considerat că există o singură *lingvistică*, al cărei obiect general de studiu îl reprezintă *limba ca sistem de semne şi ca activitate lingvistică*, adică limba considerată în relaţiile ei interne şi în relaţiile ei externe (cu gîndirea şi societatea) care le condiţionează pe cele dintîi.

În funcţie de extinderea cîmpului de investigaţie pe care şi-o impune un lingvist sau un grup de lingvişti, în acest domeniu atît de complex, cercetarea lingvistică se desfăşoară într-o organizare şi relativă ierarhizare între general şi particular.

Principiile generale de funcţionare a limbii, relativ indiferente la specificul unei anumite limbi naţionale, le identifică şi le descrie, le interpretează *lingvistica generală*, care dezvoltă o teorie generală cu aplicabilitate la limbile particulare, fără ignorarea specificităţii lor, dar depăşind-o.

---

[3] În ediţia românească a *Cursului* figurează următoarea variantă: „La nevoie, putem păstra numele de lingvistică pentru fiecare dintre aceste două discipline şi putem vorbi despre o lingvistică a vorbirii. Dar nu va trebui să o confundăm cu lingvistica propriu-zisă, aceea al cărei unic obiect este limba" (Ferdinand de Saussure, 1998: 44) (n. ed.).

[4] În acest context este valorificată ideea saussuriană potrivit căreia limbajul uman este *facultatea*, *funcţia* umană, esenţialmente socială, „de a constitui o limbă" (F. de Saussure, 1998: 37). În continuitatea acestui punct de vedere se situează şi unele comentarii din volumul *Scrieri de lingvistică generală* (2004: 131), potrivit cărora limbajul este interpretat ca *fenomen*: „Limbajul este un fenomen; el reprezintă exerciţiul unei facultăţi care se găseşte în om. Limba este ansamblul formelor concordante pe care le îmbracă acest fenomen într-o colectivitate de indivizi şi la o epocă determinată" (n. ed.).

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Teoria generală studiază mecanismul intern de funcţionare a *limbii* ca *langue*, dar şi din perspectiva raportului *langue-parole*.

Structura limbilor particulare, interpretată în modul specific în care îşi desfăşoară acţiunea principiile generale de organizare şi funcţionare a limbii constituie obiectul de cercetare al *Lingvisticii speciale*.

Alte limite în sfera cercetării lingvistice pot fi impuse de anume perspective sau de anumite aspecte ale limbii. *Lingvistica comparată* studiază un grup de limbi din perspectiva asemănărilor dintre ele, determinate de înrudirea lor, şi a deosebirilor, impuse de dezvoltarea în condiţii specifice. *Lingvistica istorică* studiază o limbă (sau un grup de limbi) din perspectivă evolutivă, în legătură cu istoria comunităţii (comunităţilor) lingvistice căreia (cărora) i (le)-a servit de mijloc de comunicare. *Lingvistica descriptivă* interpretează limba într-un anume stadiu din evoluţia ei permanentă, de obicei, cel contemporan lingvistului. *Lingvistica aplicată*, componentă a lingvisticii descriptive, îmbinînd cercetarea ştiinţifică cu activitatea practică, sub aspect, de cele mai multe ori, normativ se preocupă de elaborarea unor lucrări de interes practic: dicţionare, îndreptare ortografice etc.

Aspecte particulare ale unei limbi mai ales sînt cercetate de diferite discipline lingvistice. *Dialectologia* studiază variantele teritoriale ale unei limbi. *Fonologia* interpretează sistemul fonologic. *Lexicologia* descrie componenţa şi organizarea vocabularului din perspectivă sincronică şi diacronică ş.a.m.d.

Lingvistica – ştiinţă social-umană

Obiectul de studiu al unei ştiinţe îi determină şi poziţia în ansamblul cunoaşterii umane. În istoria definirii sferei proprii de investigaţie, lingvistica îşi fixează definitiv locul între ştiinţele social-umane. De altfel, acest loc şi l-a conturat încă de la dezvoltarea primelor meditaţii asupra limbii, în gramatica indiană, în filologia şi filozofia elină. Socială mai întîi indirect, prin caracterul ştiinţelor de care nu se desprinsese încă, lingvistica îşi relevă în mod direct caracterul de ştiinţă socială în secolul

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

definitivării obiectului ei de cercetare (1816-1916) şi încă mai mult o dată cu afirmarea şcolii sociologice care îşi poate revendica în F. de Saussure pe primul ei reprezentant.

În acest secol, doar şcoala naturalistă[5] apropie ştiinţa limbii de

[5] Apropierea ştiinţei limbii de ştiinţele naturii s-a realizat ca urmare a efervescenţei culturale generate de răspîndirea ideilor din lucrarea lui Charles Darwin, *Originea speciilor prin selecţie naturală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existenţă* (1859), cu toate că unele aspecte comune celor două arii de cercetare erau deja fixate, în opera lui August Schleicher, prin valorificarea unor idei şi noţiuni din botanică. Lingvistul german consideră că apropierea evidenţiază răsturnarea epistemologică dinspre dualism către monism. Omul de ştiinţă al veacului al XIX-lea nu mai află teren solid de investigare în suita de contraste spirit-natură, conţinut-formă, aparenţă-realitate, întrucît acestea se prezintă cunoaşterii umane ca unităţi, nu ca dualităţi. Nu există spirit fără materie, după cum nu există nici materie fără spirit, ci manifestări ale spiritului şi materiei deopotrivă. În consecinţă, observaţia devine „fundamentul cunoaşterii moderne; nu se acceptă nimic altceva în afara concluziilor necesare la care se ajunge pe această cale" (Cf. August Schleicher, *Darwinism tested by the science of language*, 1869, p. 25-26). În concepţia lingvistului german, monismul care domină ştiinţele naturii există şi în planul descrierii limbilor, întrucît limbile „sînt organisme naturale; ele nu s-au supus niciodată voinţei omului; au apărut şi s-au dezvoltat în conformitate cu anumite legi; au îmbătrînit şi au dispărut. Şi ele se supun aceluiaşi ansamblu de fenomene pe care le cuprindem sub numele de «viaţă»" (Schleicher, 1869: 20-21). Corespondenţele terminologice reflectă echivalenţele taxonomice care se pot stabili între ştiinţele naturii şi ştiinţa limbii: ceea ce naturaliştii numesc *gen*, în descrierea limbilor se numeşte *familie de limbi*, *limbile* unei familii corespund *speciilor* unui gen, *dialectele* corespund *subspeciilor* (raselor), *subdialectele* sau *graiurile* corespund *varietăţilor* unei specii, iar ceea ce este caracteristic modului individual de a vorbi corespunde exemplarului biologic. Acelaşi raţionament analogic legitimează ideea că elementele alcătuitoare ale unei limbi, *radicalii*, sînt aidoma *celulelor* care formează organismele biologice. În trecerea de la simplu la complex, aceste elemente alcătuitoare reprezintă probe ale evoluţiei lingvistice, întocmai cum dezvoltarea şi specializarea celulelor pentru împlinirea anumitor funcţii biologice reprezintă esenţa procesului de evoluţie naturală (n. ed.).

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

ştiinţele naturii[6], prin tezele ei fundamentale, conţinute mai ales în lucrările lui A. Schleicher (1821-1868) şi atenuate în parte în scrierile continuatorilor, Max Müller (1823-1900) mai ales.

A. Schleicher încearcă să aplice în *Die deutsche Sprache* (1860) şi mai ales în *Die Darwin'sche Theorie und die Sprachwissenschaft* (1863), la istoria limbilor principiile evoluţionismului, dezvoltate în epocă de Darwin, care publicase în 1859 *Originea speciilor prin selecţie naturală*. În centrul concepţiei sale naturaliste stă teza despre caracterul natural al limbii. Limba este un organism viu, o creaţie a naturii care nu se deosebeşte în mod esenţial de celelalte organisme vii; străbate aceleaşi etape: se naşte, se dezvoltă, îmbătrîneşte şi moare, în baza unor legi fixe, nu deosebite fundamental, în acţiunea lor, de legile naturii (Al. Graur, L. Wald, 1977: 101 ş.u.). Asemenea speciilor naturale, limbile intră în „lupta pentru existenţă", în care cele slabe mor, cele puternice învinge. Aceeaşi luptă se dă în organizarea internă a limbilor (M. Müller), între structuri sinonime, producîndu-se o „selecţie naturală" a componentelor în evoluţia limbii. În felul acesta, limba era ruptă de societate; caracterul ei de fenomen social este ignorat de Schleicher şi nu îndeajuns de clar interpretat de M. Müller[7], chiar dacă acesta din urmă se îndepărtează, în vederile sale, de

[6] Trebuie trasată o distincţie între *naturalism lingvistic* (orientare lingvistică din veacul al XIX-lea) şi *biolingvistică* (domeniu ştiinţific de frontieră, apărut la mijlocul secolului al XX-lea). *Biolingvistica* este disciplina interesată de studiul aspectelor biologice ale facultăţii limbajului. Studiul limbajului şi al comportamentului comunicativ, considerate ca activităţi determinate biologic, este o arie de cercetare în plină expansiune, situată în proximitatea altor orientări actuale: neurolingvistica, ştiinţele cognitive, ecolingvistica etc. (v. Mario A. Pei, Frank Gaynor, *A Dictionary of Linguistics*, Philosphical Library, New York, 1954; R. L. Trask, *Key Concepts in Language and Linguistics*, Routledge, London, 1999; Lyle Jenkins, *Biolinguistics: Exploring the Biology of Language*, Cambridge University Press, 2000) (n. ed.).

[7] Punctele de vedere comune între lucrările lui Max Müller şi cele ale lui August Schleicher se întemeiază, mai degrabă, pe convergenţe ideatice şi mai puţin pe corespondenţe argumentative ori pe referinţe textuale reciproce. Spre deosebire de concepţia vădit evoluţionistă a lui A. Schleicher, Max Müller deosebeşte *ştiinţele fizice* şi *ştiinţele istorice* şi propune ca *ştiinţa limbajului* (engl.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

concepţia globală a maestrului. Fără o interpretare exactă a relaţiei dintre individual şi social în raportul dintre limbă şi societate, fără înţelegerea funcţiei esenţiale a limbii, de comunicare în interiorul unei comunităţi socio-lingvistice, M. Müller, ca şi Schleicher şi ca şi întreaga şcoală naturalistă, absolutizează independenţa (de fapt, relativă) a limbii faţă de voinţa individuală a subiectului vorbitor, transformîndu-o într-un argument pentru situarea limbii între organismele naturale.

Caracterul de fenomen social al limbii nu este total ignorat de psihologismul lingvistic, dar acesta tinde să anuleze autonomia pe care şi-o reliefase lingvistica o dată cu primele lucrări ale comparatiştilor, subordonînd-o psihologiei şi introducînd-o doar prin acest intermediar între ştiinţele sociale. Echivalînd limba cu o creaţie artistică, şcoala idealistă, mai ales prin B. Croce (*Estetica come scienza dell' espressione e linguistica generale*, 1902, *Filosofia del linguaggio*, 1924), situa lingvistica în cîmpul ştiinţelor omului prin relativa ei identificare cu estetica. Şcoala neogramaticilor, chiar dacă nu total ruptă nici de teoriile

the science of language) să fie inclusă în categoria *ştiinţelor fizice*, alături de botanică, geologie, anatomie şi de alte ştiinţe ale naturii, în vreme ce *filologia* (engl. *philology*) este inclusă în categoria ştiinţelor istorice. Deosebirea de esenţă între cele două discipline, *ştiinţa limbii* şi *filologia*, este, în viziunea lui Müller, aceea că „în ştiinţa limbajului (...) limba în sine devine unic obiect de cercetare ştiinţifică", în vreme ce filologia „tratează limba ca mijloc". Ştiinţa limbajului se interesează, deci, de identitatea, de originea şi de legile care animă limbajul, în timp ce filologia are ca obiect de studiu orice limbă pe care se edifică un vechi monument de cultură. Dintre axiomele pe care se sprijină concepţia lui Max Müller, amintim că: 1) schimbarea lingvistică nu se supune voinţei şi capriciilor vorbitorului; aşa cum omul stăpîneşte natura numai dacă îi cunoaşte legile şi se supune acestor legi, tot astfel poetul sau filosoful devin stăpîni ai limbii numai în măsura în care îi cunosc legile şi se supun acestor legi; 2) limba nu există în sine şi pentru sine, ci îşi află rădăcinile în fiinţa umană, aşa cum un arbore îşi are rădăcinile în pămînt; 3) creşterea şi decăderea unei limbi rezultă din acţiunea simultană a două procese aflate în raport de tensiune: *degradarea fonetică* (engl. *phonetic decay*) şi *regenerarea dialectică* (engl. *dialectic regeneration*) (cf. Max Müller, *Lectures on the science of language*, 1964) (n. ed.).

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

naturaliste, nici de cele psihologiste, situează lingvistica între ştiinţele sociale prin corelarea mai strînsă a istoriei limbii cu istoria societăţii. Prin şcoala sociologică (A. Meillet, J. Vendryes) apoi, lingvistica îşi fixează definitiv poziţia, descrisă imediat anterior de F. de Saussure (1857-1913), între ştiinţele sociale, o poziţie proprie, determinată de caracterul social al limbii, rezultînd din originea limbajului şi a limbilor, din funcţia de comunicare între membrii unei comunităţi socio-lingvistice, din relaţiile complexe ale limbii cu societatea.

În lingvistica ultimelor decenii au pătruns o serie de metode de investigaţie (matematice, informaţionale etc.) şi s-au dezvoltat unele concepţii şi orientări (descriptivismul mecanicist, glosematica etc.), caracterizate prin neglijarea caracterului social şi specific al limbii; acestea sînt, însă, contracarate de ansamblul metodelor şi concepţiilor lingvistice care cunosc chiar o reliefare a perspectivei social-umane în interpretarea limbii, ceea ce determină totodată şi constituirea unor direcţii de cercetare interdisciplinare, cum sînt *sociolingvistica* şi *psiholingvistica*.

Lingvistica şi celelalte ştiinţe

Cîştigîndu-şi statut de ştiinţă autonomă, lingvistica nu a rupt legăturile cu celelalte ştiinţe ci a ieşit doar din diferitele raporturi de subordonare în care o plasau diversele modalităţi de a concepe limba.

Raporturile cu celelalte ştiinţe, unele de reciprocitate, altele desfăşurîndu-se într-un singur sens, altele indirecte, derivînd din metodologia investigaţiilor, sînt impuse în mod obiectiv de natura complexă a limbajului uman, de complexitatea relaţiilor limbă-gîndire-societate-realitate ontologică, de desfăşurarea funcţiilor multiple ale limbii, ca şi de istoria constituirii lingvisticii.

Unele raporturi sînt istorice (precum cel cu filologia sau cu filozofia), altele sînt organice (cu logica sau psihologia), altele – metodologice – cu matematica etc. Unele sînt dezvoltate în cercetarea limbii ca sistem semiotic (cu logica), altele în interpretarea funcţiilor limbii (cu psihologia sau cu fizica, cu anatomia omului), altele în investigarea

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

relațiilor dintre limbă şi comunitatea social-lingvistică (cu istoria poporului în general, cu istoria culturii) ș.a.m.d.

Istoric şi organic, raportul cel mai strîns îl are lingvistica cu *filologia*, din cîmpul de cercetare al căreia a făcut secole parte şi din care se desprinde mai ales începînd cu sec. al XIX-lea, o dată cu atenția acordată limbii vorbite.

B. P. Hasdeu distingea între sensul larg al filologiei şi cel restrîns. În sens larg, filologia are un obiect de studiu bine delimitat: cunoaşterea civilizației, spirituale mai ales, a unui popor prin intermediul textelor. O ştiință mai degrabă practică, filologia descifrează, reconstituie şi editează texte vechi în special, dar şi moderne, oferind materiale de investigații ştiinței literaturii, ştiinței limbii, istoriei culturii şi civilizației.

Raporturile lingvisticii cu *filologia* sînt de reciprocitate. Dezvoltarea investigațiilor filologice este de neconceput în afara cunoaşterii unor laturi de fond ale mecanismului de funcționare a limbii. Necesități de ordin filologic au şi avut, de altfel, rolul hotărîtor în apariția şi dezvoltarea preocupărilor de limbă în vechile civilizații, indiană, elină, arabă. La rîndul său, lingvistica nu s-ar putea limita numai la interpretarea limbilor vii. Lingvistica istorică şi studiul limbilor moarte îşi au în texte cea mai importantă şi, respectiv, unica sursă de informare. Studierea raportului dintre limbă şi scris luminează atît probleme de lingvistică, mai cu seamă privind organizarea limbii ca sistem semiotic şi raportul limbă-normă-vorbire, cît şi probleme de filologie, privind în special relația dintre dezvoltarea limbii şi dezvoltarea culturii, cu concluzii importante totodată şi pentru istoria civilizației.

Raporturile lingvisticii cu *filozofia* sînt determinate mai ales de două probleme: a. originea limbajului şi b. mecanismul cunoaşterii umane. Filozofii elini au abordat probleme de limbă, înaintea filologilor, în contextul larg al teoriei cunoaşterii, fiind preocupați în primul rînd de raportul dintre limbă şi realitatea ontologică. Filozofii Evului mediu s-au interesat cu preponderență de originea limbajului şi de apariția limbilor. Filozofii epocii moderne (Humboldt) dezvoltă o filozofie a limbajului. Pentru filozofia contemporană şi în special pentru pozitivism, în baza funcției sale cognitive şi a universalității comunicării lingvistice, limbajul

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

devine obiectul esențial al investigațiilor filozofice: „Filozofia este activitatea prin care se constată sau se explică înțelesul enunțurilor. Filozofia explică enunțurile, iar ştiințele le verifică" (L. Wittgenstein).[8]

Raportul dintre limbă şi gîndire a determinat frecvente interferențe între *logică* şi *gramatică*, mergîndu-se de la descrierea structurii limbii cu instrumente ale logicii (concepte şi termeni propuşi de Aristotel descrierii structurii gramaticale a limbii rezistă pînă astăzi, deşi sînt de esență logică), pînă la subordonarea gramaticii de către logică (prin *Gramatica* de la Port-Royal şi după aceea). Cu toate încercările făcute în ultimul secol, lingvistica nu poate interpreta nici categoriile gramaticale, nici raporturile sintactice, fără a recurge la relațiile lor cu categoriile şi cu raporturile logice. Însăşi gramatica generativ-transformațională se construieşte pe baze logice. În acelaşi timp, logica modernă (B. Russell, L. Wittgenstein, R. Carnap ş. a.) acordă un interes deosebit limbii în legătură cu constituirea unei teorii logice a sensurilor, cu problema constituirii unei sintaxe logice şi cu întrebări privind originea şi natura contradicțiilor logice.

Absolutizat în sensul subordonării lingvisticii de către psihologie, prin psihologismul lingvistic al lui Steintal sau W. Wundt, raportul dintre *psihologie* şi *lingvistică* rămîne un cadru necesar, atît pentru explicarea unor aspecte ale funcționării limbii, cît şi pentru descrierea psihicului uman. I. P. Pavlov explică procesul de comunicare lingvistică prin teoria reflexelor condiționate, definind cuvîntul ca cel de al doilea sistem de semnalizare. Comportamentismul behaviorist se aşează la baza teoriei comunicării lingvistice, dezvoltată de lingvistica americană (L. Bloomfield). Interferența celor două ştiințe este determinată în esență de complexitatea relațiilor dintre limbă şi viața spirituală, a subiectului vorbitor şi a comunității de vorbitori.

Relațiile limbii cu comunitatea socio-lingvistică stau la baza raporturilor lingvisticii cu *arheologia* şi *istoria*, raporturi de reciprocitate, prin care istoria unei comunități (trib, populații, popor) explică o serie de particularități ale limbii pe care acea comunitate o vorbeşte, iar limba

[8] *Apud* Al. Graur et al., 1971: 36.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

explică, fiind adeseori unica sursă de informaţii, momente din desfăşurarea istoriei comunităţii. Limba română, de exemplu, vorbeşte, prin caracterul ei unitar, de unitatea etnică a poporului şi de comunitatea cu acelaşi spaţiu geografic. Prin structura ei internă, ea vorbeşte despre originea sa şi a poporului ca şi despre continuitatea pe acelaşi teritoriu. Prin mişcarea vocabularului reflectă etape din istoria poporului. O serie de fenomene fonetice se constituie în criteriu de bază pentru urmărirea istoriei grupurilor etnice româneşti care vorbesc dialecte ale limbii române ş.a.m.d.

Fiind limbajul o dimensiune definitorie a omului, lingvistica se întîlneşte cu *antropologia* în investigarea originii omului. Descoperiri şi interpretări antropologice (privind mai ales omul de Neanderthal şi omul de Cro-Magnon) au dus la formularea de ipoteze mereu mai realiste despre epoca apariţiei limbajului vocal, în procesul muncii.

Alte ştiinţe umane se constituie în auxiliare ale lingvisticii pentru explicarea unor aspecte particulare mai ales ale funcţionării limbajului: *medicina*, cu psihopatologia limbajului explică afazia; prin logopedie încearcă înlăturarea deficienţelor de vorbire; *anatomia* şi *fiziologia* explică procesul de articulare şi de percepere a limbajului vocal.

Dintre ştiinţele pozitive, *fizica* explică structura sonoră a semnificantului, rămînînd, prin aceasta, relativ exterioară investigaţiilor proprii lingvisticii. *Matematica* mai mult decît explică limba o descrie modelînd-o în funcţie de cerinţe practice, traducerea automată în primul rînd. În acelaşi sens intră în raport cu lingvistica, în ultimii ani, *cibernetica*, aprofundînd totodată mecanismul intern de desfăşurare a procesului de comunicare lingvistică.

Fiind o ştiinţă esenţial umană, lingvistica îşi poate păstra acest caracter numai apărîndu-şi autonomia şi locul de drept în sfera cunoaşterii, în această complexă reţea de relaţii în care intră cu celelalte ştiinţe, impunînd ierarhii funcţionale: reciprocitate cu filologia, filozofia, logica, istoria, de dominaţie, transformîndu-şi-le în auxiliare, necesare dar atît, cu matematica şi cibenetica[9].

[9] Legăturile între lingvistică şi matematică s-au concretizat în apariţia lingvisticii matematice, arie de cercetare interdisciplinară care se ocupă cu

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

studierea matematică a caracteristicilor unor fapte de limbă. Lingvistica matematică include, de regulă, următoarele ramuri:

1) *lingvistica statistică* sau *cantitativă*, interesată de reliefarea particularităților fonetice, gramaticale şi lexico-semantice ale unei limbi, prin valorificarea unor baze de date,
2) *lingvistica algebrică*, care însumează preocupări legate de formalizarea unor proprietăți lingvistice fie ca descrieri algebrice, algoritmice sau topologice, fie ca reprezentări ale logicii matematice şi teoriei grafurilor şi
3) *traducerea automată*, teren de cercetare interesat de dezvoltarea unor tehnologii de procesare automată a limbajului natural verbal.

Exemple tipice de *lingvistică statistică* sînt reprezentate de *glotocronologie* şi de *lingvistica corpusurilor*. *Glotocronologia*, disciplină dezvoltată de lingvistul american Morris Swadesh, discipol al lui Edward Sapir, are ca punct de plecare teza că *rata de retenție* a vocabularului este constantă. Mai precis, Swadesh a concluzionat că lexicul unei limbi se schimbă cu 14% într-o mie de ani. Comparația vocabularului de bază a două sau mai multe limbi ar oferi, potrivit acestui tip de cercetare, date privind gradul de înrudire între limbi şi date despre perioada în care limbile s-au despărțit din trunchiul comun, urmînd căi diferite. *Lingvistica corpusurilor* a devenit deja o disciplină autonomă în care cercetarea empirică a unor trăsături şi aspecte idiomatice se realizează prin intermediul unor mijloace şi tehnici variate de descriere computerizată a faptelor de limbă, organizate în diverse categorii de corpusuri. Una din aplicațiile cele mai interesante ale *lingvisticii algebrice* este analiza individuală sau comparativă a textelor dintr-o limbă dată, cu ajutorul mijloacelor dezvoltate prin teoria grafurilor. În termeni simpli, un graf este o mulțime de elemente, numite noduri, legate între ele prin vectori de direcție, care arată natura relațiilor între noduri. Analiza textuală cu ajutorul grafurilor reflectă proprietățile centrale (formale sau semantice) ale textelor analizate. *Traducerea automată* este reprezentată de numeroase aplicații, cu grade mai mici sau mai mari de precizie, în transpunerea unor eşantioane lingvistice aparținînd unei limbi-sursă într-o limbă-țintă (v. Susanna M. Sotillo, „Corpus linguistics"; Yuri Tambovtsev, „Mathematical linguistics" în Philipp Strazny, *Encyclopedia of linguistics*, Fitzroy Dearborn, Taylor & Francis, New York, Oxon, 2005, vol. I, p. 245-247, vol. II, p. 661-662; E. T. Bonelli, J. Sinclair, „Corpora"; S. Hunston, „Corpus linguistics", în Keith Brown et al. (editori), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd edition, Elsevier, 2006, vol. 3, p. 207-219; p. 234-248).

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

2. Metode de cercetare

Istoria constituirii lingvisticii se caracterizează nu numai prin definirea treptată a sferei de preocupări dar şi prin fixarea unor principii metodologice esențiale care să permită o interpretare cît mai complexă şi mai aprofundată, o descriere cît mai exactă şi mai completă a limbajului uman, a mecanismului intern de funcționare a limbilor istorice. Apelul la diverse metode a stat într-o strînsă legătură, pe de o parte, cu sfera mai largă de cercetare, în care era cuprinsă limba, pe de alta, cu ansamblul dezvoltării ştiințelor în diverse epoci.

Relațiile între lingvistică, pe de o parte, şi cibernetică sau, mai recent, informatică, pe de altă parte, au favorizat apariția *lingvisticii computaționale*, disciplină de frontieră interesată, printre altele, de dezvoltarea unor aplicații computerizate de procesare a limbajului uman articulat. Situată în continuitatea preocupărilor de formalizare lingvistică care au dominat lingvistica americană din perioada 1950-1970, lingvistica computațională este ca aspect distinctiv reprezentarea computerizată a unor fapte de limbaj natural, prin dezvoltarea unor resurse care să permită procesarea automată a faptelor de limbă, prin identificarea, descrierea şi analiza lor. Un alt aspect esențial este dezvoltarea de limbaje de programare complexe, alcătuite, asemenea limbilor naturale, dintr-un vocabular şi o sintaxă pe baza cărora funcționează. Din acest ultim punct de vedere se poate aprecia că preocupările de lingvistică computațională stau în strînsă legătură cu cele de inteligență artificială (v. Carlos Inchaurralde, „Computational Linguistics", în Philipp Strazny, *Encyclopedia of linguistics*, Fitzroy Dearborn, Taylor & Francis, New York, Oxon, 2005, vol. I, p. 226-229; Y. Wilks, „Computational Linguistics: History", în Keith Brown et al. (editori), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd edition, Elsevier, 2006, vol. 2, p. 761-769) (n. ed.).

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Metode tradiţionale

Ipoteza

Este metoda caracteristică antichităţii eline. Pe baza interpretării diferite a relaţiilor dintre obiect şi numele său, reprezentanţii celor două orientări filozofice în antiteză, *physei* şi *thesei* emit ipoteze diferite despre originea limbajului, dezvoltînd cele două concepţii opuse: teoria naturală şi teoria convenţiei. Sprijinindu-se pe o serie de exemple şi pe analogii între fapte lingvistice, filologii greci se grupează în *anomalişti* şi *analogişti* în probleme de funcţionare şi structură a limbii. Metoda va trece în Evul Mediu în disputa dintre *nominalişti* şi *realişti*, în interpretarea raportului dintre idee şi cuvînt. Prin raţionamente ipotetice, îşi formulează J.J. Rousseau teoria contractului social.

Ipoteza rămîne o metodă a lingvisticii şi în secolul afirmării sale ca ştiinţă autonomă, în abordarea unor probleme de filozofie şi de istorie a limbilor, pentru care nu există probe materiale: originea vorbirii: cauze, condiţii, primele forme, locul şi timpul; ideea unei limbi proto-indo-europene, în concepţia lingviştilor din sec. al XIX-lea, a unor dialecte pre-indo-europene în concepţiile mai noi. Procedeul cel mai frecvent al metodei a rămas *analogia*.

Metoda dialecticii

În formularea ştiinţifică a unor concluzii, *ipotezei* i s-a alăturat *dialectica materialistă*. Prin aceasta o serie de idei mai ales privind originea limbajului au fost reformulate pe baza unei concepţii ştiinţifice riguroase, caracterizată prin forţa argumentelor şi claritate metodologică; ideea apariţiei limbajului în procesul muncii din nevoia de comunicare între membrii unei comunităţi primitive se afirmă hotărît ca singura acceptabilă. Şi tot aşa ipoteza caracterului sonor al primelor forme de manifestare a limbajului uman.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Metoda inducției

În strînsă legătură cu metoda *ipotezei*, *inducția* lărgește cîmpul unor concluzii, prin trecerea din domeniul *realului* în cel al *posibilului*, din sfera *particularului* în sfera *generalului*. Prin metoda *inductivă*, plecînd de la o serie de fapte lingvistice, şcoala neogramatică ajunge la ideea existenței unor legi fără excepție în evoluția fonetică a limbilor. Cu conştiința unor posibile erori şi a caracterului temporar al unor concluzii, pe baza acumulării unui bogat inventar de fapte şi a unor construcții evitînd contradicțiile interne, inerente, lingvistul se poate sluji de metoda *inductivă* cu bune rezultate în descrierea limbilor, unde ea este nu numai necesară, dar chiar indispensabilă.

Metoda deducției

Evitarea erorilor prin generalizări prea tranşante şi sprijinite pe studierea unui număr prea redus de fapte se obține prin împletirea metodei *inductive* cu cea a *deducției*. Prin aceasta din urmă, se pleacă de la legi şi principii, considerate cuceriri indiscutabile, spre a se pătrunde esența unor fenomene particulare. Prin excelență deductivă este matematica. Lingvistica, ştiință accentuat inductivă, mai ales în secolul afirmării ştiințelor naturale, s-a slujit de deducție în diversele epoci ale afirmării ei, cu unele rezultate pozitive, dar şi cu concluzii mai puțin ştiințifice. Plecînd de la o concepere greşită a raportului dintre limbă şi gîndire, confundate, gramatica rațională deduce, din teza universalității gîndirii umane, ideea universalității limbii. Lingvistica comparată şi apoi cea istorică din sec. al XIX-lea, în baza unor corespondențe fonetice între diferite limbi indo-europene şi formulînd teoria evoluției şi funcționării legice a limbilor, ajung la concluzia unui izvor comun şi trec la reconstituirea limbii primitive. Metoda o folosesc apoi, cu rezultate pozitive, romaniştii. În lingvistica modernă, gramatica generativă, plecînd de la structura de suprafață a limbii, încearcă să pătrundă, să-i deducă structura de adîncime.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Metoda logică

Preluînd idei din filozofia şi gramatica antică elină – Aristotel situează interpretarea structurii propoziţiei în perspectiva conceptelor de *subiect* şi *predicat* din logică –, lingvistica Evului Mediu pune la baza cercetării limbii metoda *logică*. Prin *Gramatica de la Port Royal* (1660) mai ales, *logica*, din metodă de interpretare, devine viziune. Limba este subordonată gîndirii. Cercetarea lingvistică, a sintaxei cu deosebire, dar şi a lexicului, se converteşte în logicism. Orientarea străbate secolele pînă în vremea noastră. În alternativă cu orientări formaliste, antilogiciste, din ultimele decenii şi, de multe ori, în opoziţie cu ele, teoria părţilor de vorbire şi a structurii sintactice îşi caută în permanenţă puncte de referinţă sau de sprijin tot în metoda logică.

Metoda experimentală

Pătrunde în cercetarea lingvistică o dată cu apariţia *experimentului* în psihologie, fizică, ştiinţele naturii şi chiar în literatură, în secolul al XIX-lea.

Cea mai veche experienţă cunoscută pare să fie cea relatată de istoricul Herodot. Spre a şti dacă erau mai vechi pe lume frigienii sau egiptenii, faraonul egiptean Psammetih izolează la un păstor doi copii imediat după naştere; ei trebuiau ţinuţi în afara contactului cu limbajul uman. Se spune că primul cuvînt pronunţat de unul dintre ei ar fi fost *bekos*, semnificînd în frigiană „pîine”. De aici s-a tras concluzia că frigiana e limba mai veche. Herodot însuşi pune sub semnul îndoielii sinceritatea experienţei şi plauzibilitatea rezultatului. Este greu de admis că păstorul şi familia, oameni simpli, i-ar fi putut hrăni şi îngriji pe copii fără să le vorbească.

Metoda experimentală dă în secolul XIX un temei mai riguros ştiinţific *observaţiei*, practicată de-a lungul secolelor anterioare, dar pe baze mai degrabă superficiale şi subiective. Experimentul provoacă observarea şi o programează, dirijînd-o în sensul intereselor lingvistului.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Prin observarea manifestărilor şi dezvoltării limbajului la copii sau la triburi rămase în afara civilizaţiei tehnico-materiale, ca şi a limbajului gestual al surdo-muţilor, s-a încercat formularea de concluzii privind originea limbajului şi natura primelor sale forme, concluzii nesemnificative, întrucît cele mai multe nu ţin seama de condiţiile fundamental deosebite în care se desfăşoară experimentele. Nici cercetarea unor cazuri de patologie lingvistică (se disting, în această direcţie, cercetările lui Jakobson asupra *afaziei* la copii) nu au dus la vreun rezultat concludent privind raportul dintre limbaj şi structura scoarţei cerebrale.

Rezultatele cele mai concrete, pozitive, au fost obţinute în cercetarea experimentală a nivelului fonetic[10] al limbii, întemeiată în secolul trecut de abatele Pierre Rousselot (1846-1921). La noi, cercetările de fonetică experimentală au fost iniţiate de lingvistul Iosif Popovici, la Cluj, în perioada dintre cele două războaie. Centrul de fonetică şi dialectologie din Bucureşti a obţinut rezultate importante în descriere sistemului fonetic şi fonologic al limbii române literare: a infirmat teza lui E. Petrovici despre existenţa corelaţiei de timbru *consoane dure-consoane muiate*, a demonstrat caracterul compus al unor consoane, precum africatele *ţ*, *č* etc.

Aşadar, prin metoda *experimentală* se realizează o descriere cît mai exactă a sunetelor limbii (a trăsăturilor lor distinctive, a diferitelor proprietăţi: durată, timbru, înălţime, deschidere etc.) din punct de vedere fizic şi articulatoriu. În laboratoare special amenajate lingvistul are la dispoziţie numeroase aparate, acum foarte complexe; s-a trecut de la kimograful şi oscilograful iniţiale la aparate Röntgen, spectografe, filmografe, sonografe, magnetofoane, maşini vorbitoare (sintetizatori ai vorbirii). Palatul artificial este înlocuit acum cu fotopalatografia şi cu röntgenocinematografia prin care se descrie cu exactitate poziţia organelor articulatorii în procesul vorbirii. Prin filme sonore Röntgen se urmăreşte concomitent şi acustica, nu numai fiziologia sunetelor. Spectogramele, realizate cu ajutorul spectografului, oferă date despre proprietăţile fizice ale

[10] Pentru o sinteză coerentă şi succintă a istoricului foneticii experimenttale şi instrumentale, a se vedea H. G. Tillmann, „Experimental and Instrumental Phonetics: History", în Keith Brown et al. (editori), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd edition, Elsevier, 2006, vol. 4, p. 374-389 (n. ed.).

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

sunetelor. Prin sintetizatorii vorbirii, aparate complexe prin care se recreează experimental sunetele umane, Centrul de fonetică şi dialectologie din Bucureşti a studiat structura acustică a sistemului vocalic românesc[11].

În ultimul timp, un colectiv condus de Tatiana Slama-Cazacu extinde metoda experimentală în psiholingvistică[12], urmărind relaţiile dintre cuvînt şi alte mijloace de comunicare la copii, autonomizarea limbajului articulat, raportul dintre latura sonoră şi cea semantică în funcţionarea limbii. La Institutul de psihologie experimentală şi socială de pe lîngă Universitatea din Torino, se urmăreşte de mai mulţi ani, experimental, relaţia dintre dezvoltarea biologică a copilului şi adolescentului, mediul social şi situaţia dimensiunii metaforice a limbajului.

Metoda comparativ-istorică

Există o strînsă legătură între constituirea lingvisticii ca ştiinţă autonomă şi aşezarea metodei comparativ-istorice la baza cercetării limbilor. Lingvistica ştiinţifică ia naştere o dată cu trecerea de la intuiţii comparative întîmplătoare (urmate de deducţii trecătoare sau de ipoteze privind caracterul neîntîmplător al unor asemănări între diferite limbi), la

[11] Pentru informaţii detaliate, vezi *Introducere în lingvistică* (elaborată de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur), 1972: 57-61.

[12] În mod tradiţional, *psiholingvistica* este disciplina care studiază mecanismele mentale implicate în exersarea facultăţii limbajului articulat: vorbire, ascultare, citire, scriere, dar în sfera de cuprindere a disciplinei sînt incluse şi fenomene precum achiziţia limbajului, tulburările de limbaj, expresia lingvistică a stărilor afective ş.a. Concetrarea asupra proceselor mentale pe care le prespune activitatea de comunicare este elementul distinctiv care separă psiholingvistica de disciplinele înrudite: psihologia şi lingvistica. Primele cercetări de psiholingvistică datează din secolul al XIX-lea, deşi preocupări şi însemnări privind latura psihică a procesului de comunicare verbală există din cele mai vechi timpuri (v. Robert J. Hartsuiker, „Psycholinguistics", în *Encyclopedia of linguistics*, Fitzroy Dearborn, Taylor & Francis, New York, Oxon, 2005, vol. II, p. 881-884) (n. ed.).

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

cercetarea limbii pentru sine, la descrierea înrudirii şi la căutarea sursei primare a unui grup de limbi înrudite.

Constituirea metodei comparativ-istorice, în sec. al XIX-lea şi, o dată cu aceasta, a lingvisticii comparate şi istorice, implicit a lingvisticii ca ştiinţă de sine stătătoare, pregătită mai ales de jumătatea a doua a sec. al XVIII-lea, este rezultanta convergenţei mai multor factori:

- lărgirea sferei de cunoaştere a diferitelor limbi,
- înmulţirea încercărilor de clasificare a limbilor, după criterii încă neştiinţifice, precum cel geografic (Adelung) dar şi după criterii ştiinţifice: tipologic (Humboldt), genealogic (Schleicher),
- acumularea unui număr tot mai mare de observaţii privind asemănări între limbi mai apropiate sau mai îndepărtate în timp şi spaţiu,
- declinul relativ al gramaticii logiciste,
- extinderea comparatismului în diverse domenii ştiinţifice ale epocii,
- dezvoltarea ştiinţelor naturii, care prilejuieşte asemuirea limbii cu un organism viu,
- apariţia romantismului, care atrage atenţia asupra limbilor şi culturilor îndepărtate în timp şi spaţiu, precum şi asupra limbii şi culturii naţionale,
- descoperirea sanscritei, ca urmare a cuceririi Indiei de către englezi, însoţită de relevarea structurii ei flexionare, prin *Gramatica* lui Panini, foarte sistematică.

Cunoaşterea sanscritei mai ales, într-o serie de elemente din structura ei flexionară şi prin unele revelaţii izvorîte din *Gramatica* lui Panini, care găsesc un teren teoretic extrem de favorabil, are un rol hotărîtor în dezvoltarea metodei comparative. Problema filozofică a originii limbajului, ca şi concepţia teologică a ebraicei ca limbă-mamă trec de-acum în umbră, lăsînd loc unor teze diferite, de orientare naturalistă, despre evoluţia limbilor: după un stadiu primar, atingînd perfecţiunea, limbile intră într-o perioadă de „ocupare", de degradare prin transformarea lor de către oameni, dintr-un produs al spiritului uman în care el se reflecta, într-un instrument, un instrument de comunicare (Bopp, Schleicher).

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Descoperirea de către europeni a sanscritei survine într-un moment în care predomina preocuparea pentru cunoaşterea limbilor vechi. Ea oferea dintr-o dată genealogiştilor, în aparenţă, imaginea cea mai arhaică şi mai aproape de perfecţiune pentru familia limbilor indo-europene. Cunoaşterea flexiunii sanscritei, relevată în mod strălucit de Panini şi de comentatorii săi, cu descoperirea conceptului de *rădăcină*, aprofundează ideea de *înrudire* lingvistică – încercată în mai multe rînduri, la mari intervale de timp şi pînă atunci –, favorizînd totodată ipoteza că prin sanscrită s-ar putea ajunge la primul stadiu al limbajului, caracterizat de rădăcini monosilabice, izolate. În paralel cu considerarea ei, mai mult subînţeleasă şi doar vag exprimată, ca bază a limbilor indo-europene, sanscrita se impune cercetării ca o treaptă indispensabilă în pătrunderea spre indo-europeana primitivă.

Fr. Bopp (1791-1867) şi Rasmus Rask (1787-1832) descoperă şi dezvoltă metoda comparativă cam în acelaşi timp, independent şi pe alte căi diferite; Bopp, în căutarea „limbii preindo-europene, aşa cum Cristofor Columb a descoperit America, căutînd drumul spre Indii”[13], Rask, preocupat de vechea limbă nordică. Drumul descris de Bopp este condiţionat de sanscrită şi de nivelul gramatical al limbilor. Sanscrita este termenul de comparaţie. Cu morfologia sanscritei se compară în 1816 morfologia limbilor greacă, latină, persană şi germană. În diferitele ediţii ale *Gramaticii*, apoi, valorificînd procesul de cunoaştere a altor limbi vechi, Bopp va mai lua în cercetare lituaniana, slava, gotica, albaneza, celtica, armeana; în mod eronat el va cuprinde în aceeaşi familie şi limbile malaio-polineziene şi caucaziene de sud.

Rasmus Rask nu-şi întemeiază descrierea comparativă a limbilor pe sanscrită ci îşi ia ca punct de plecare şi ca termen de referinţă, în desfăşurarea comparaţiilor, islandeza şi limbile scandinave, pentru care află asemănări şi corespondenţe în greacă, latină, lituaniană, slavă, armeană, în limbile germanice. La început elimină din discuţie limbile celtice şi albaneza, mai tîrziu însă le va lua în consideraţie. Afirmă importanţa deosebită a întemeierii comparaţiilor pe criterii gramaticale,

[13] *Apud* G. Mounin, 1967: 69.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

dar acordă, în aceaşi timp, un loc de seamă corespondenţelor fonetice, considerînd totodată că se poate face apel şi la vocabular.

Diferite sînt şi viziunile de ansamblu ale celor doi lingvişti asupra metodei. Pentru Bopp, gramatica comparată înregistrează mai ales corespondenţele gramaticale între diferitele limbi înrudite. Rask, dimpotrivă, crede că aceasta trebuie să descrie totodată cum s-au format limbile şi cum se schimbă; el anticipă astfel perspectiva istorică a metodei în care se va înscrie Jacob Grimm.

O dată constituită metoda şi formulate principiile esenţiale, cu ajutorul ei, lingviştii îşi îndreaptă cercetările spre descoperirea unor limbi primare sau spre descrierea unor stadii intermediare necunoscute pe bază de documente.

Pe direcţia lui Bopp, se adînceşte studiul limbilor indo-europene, reluîndu-se drumul spre o ipotetică indo-europeană primitivă. E. Burnouf introduce definitiv în discuţie, prin *Commentaire sur le Yasna*, avestica, iar Benfey înlocuieşte sanscrita clasică cu sanscrita vedică. Dicţionarele etimologice ale lui A. Pott (1833) şi Fick (1868) materializează conceptul de indo-europeană primitivă. A. Schleicher (1821-1867) merge cel mai departe, prin *Compendium der Vergleichenden Grammatik der indo-germanischen Sprachen* (1861-1862); el „reconstituie" indo-europeana primitivă şi creează în această „limbă" fabula *Oaia şi calul*.

În perspectiva istorică, deschisă mai întîi de Rask, se înscrie J. H. Bredsdorff şi mai ales Jacob Grimm, care dă în *Deutsche Grammatik* (1819-1834) istoria limbii germane aşa cum este aceasta reflectată de documentele a 14 secole. J. Grimm aplică cel dintîi, în mod sistematic, metoda comparativ-istorică la studiul istoric al unei singure limbi sau grup de limbi, stabilind o strînsă corelaţie între latura comparativă şi cea istorică.

Generaţiile următoare de comparatişti, pe de o parte, vor extinde metoda, comparativă şi mai ales comparativ-istorică, la celelalte nivele ale limbii, pe de alta, o vor aplica la grupuri mereu mai limitate şi mai unitare de limbi, mereu mai îndepărtate de o limbă primitivă indo-europeană ipotetică.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Fonetica, la început mai mult ignorată, cîştigă teren în stabilirea corespondenţelor, o dată cu descoperirea principiului regularităţii schimbărilor fonetice, relevat în acelaşi timp de Sievers, *Grundzüge der Phonetik* (1876) şi de A. Leskien (*Die Deklination im Slavische-Litonischen*) şi îndreptat spre descrierea sistemului fonetic al limbilor indo-europene de către Saussure, *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes* (1878). Neogramaticul K. Brugmann (1849-1919) îşi începe activitatea printr-un studiu asupra unor aspecte ale consonantismului indo-european, *Nasalis sonans in der indogermanischen Grundsprache* (1876). Contribuţii însemnate în acest domeniu are F. de Saussure, prin *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes* (1878), lucrare în care descrie vocalismul indo-european din perspectiva relaţiilor în care vocalele intră în alternanţe în interiorul unui sistem. Se prefigurează de pe acum noua viziune asupra limbii pe care o va dezvolta la începutul secolului următor în cursurile de lingvistică generală de la Universitatea din Geneva.

Preocupările de fonetică vor însoţi apoi în permanenţă pe cele de morfologie din paginile publicaţiei, condusă de el şi de Osthoff, *Morfologischen Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* şi din lucrările fondatorilor noii şcoli: Brugmann, Osthoff şi H. Paul (care publică, la Halle, în 1880, *Prinzipien der Sprachgeschichte*), ca şi ale celor care i-au îmbrăţişat orientarea (G. Meyer, în primul rînd, iar dintre români, A. Philippide).

Bazele sintaxei comparative vor fi puse de B. Delbrück, *Syntaktische Forschungen* (1879-1900) iar M. Bréal va încerca, spre sfîrşitul secolului, aplicarea în semantică, *Essai de sémantique*.

Latura istorică a metodei devine ca şi indispensabilă în aplicarea ei la diferite grupuri de limbi. După tentativa lui Raynouard de a realiza, în volumul I din *Choix des poésies originales des troubadours* (1816), o gramatică a unei limbi comune situată între latină şi limbile romanice, o tentativă realizată concomitent cu lucrările lui Bopp şi Rask şi independent de ele, cel dintîi care aplică principiile metodei la descrierea limbilor romanice este Fr. Diez (1794-1876), prin *Grammatik der romanischen*

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Sprachen, volumele I-III (1836-1843); el devine astfel întemeietorul lingvisticii romanice.

Prin studiile publicate în revista *Studien zur griechischen und latieinischen Grammatik*, ca şi prin dicţionarul său *Grundzüge der griechischen Etymologie* (1858-1862), G. Curtius aplică cel dintîi metoda la limbile clasice. Prin *Gramatica celtica* (1853), J. K. Zeuss (1806-1856) extinde studiul comparativ-istoric la limbile celtice. Bazele lingvisticii comparate slave le pun A. H. Vostokov (1781-1864), care publică în 1820 *Russuzdenije o slavjanskom jazyke sluzoscii vvedenijem k grammatike'sago jazyka*, în care pe baza fenomenelor fonetice şi morfologice realizează o primă periodizare a limbilor slavă şi rusă, şi F. Miklosich (1813-1891), care publică între 1852-1857 o *Gramatică comparată a limbilor slave* (în 5 volume).

O încercare de aplicare a metodei la alte familii de limbi face, după maghiarul Gyarmathi, R. Rask, care se opreşte asupra raporturilor dintre maghiară şi finică.

Deşi activează după şcoala neogramatică (sau poate tocmai de aceea), A. Meillet (1864-1936), lingvistul francez cu cea mai însemnată contribuţie la aplicarea şi dezvoltarea metodei în sfera limbilor indo-europene *(Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, 1903, cu numeroase ediţii, la intervale relativ scurte de timp, *Les dialectes indo-européens*, 1908, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, 1924, în colaborare cu J. Vendryes etc.), rămîne cel mai aproape de concepţia lui Fr. Bopp; el se ocupă mai ales de înregistrarea corespondenţelor dintre limbi.

Venind după întemeierea geografiei lingvistice, A. Meillet îmbină principiile acesteia cu principiile metodei comparativ-istorice, în încercarea de a da o descriere dialectală a stadiului lingvistic preindo-european.

Prin cele două laturi ale sale, metoda comparativ-istorică presupune constatarea şi interpretarea corespondenţelor dintre două sau mai multe limbi înrudite, pentru definirea cît mai exactă şi descrierea sistemului fiecăreia dintre ele şi pentru luminarea istoriei lor, mai ales pentru stadii neatestate prin documente şi rămase necunoscute pentru stabilirea profilului limbii primitive.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

În general, faptul înrudirii este considerat un dat de la care se porneşte. Înrudirea poate fi, însă, şi obiect al investigaţiilor, nu numai bază a lor, urmărindu-se precizarea sensului raportului de înrudire între două limbi, pe verticală sau pe orizontală (Dante deriva italiana din provensală. Tot din provensală derivă Raynouard limbile neolatine cunoscute de el: franceza, italiana, spaniola, portugheza, catalana. I. H. Rădulescu consideră, la un moment dat, româna un dialect al limbii italiene etc.), delimitarea cît mai exactă a limbii originare (dacă pînă la P. Maior limba română era considerată descendenta latinei clasice, el o derivă, cu justeţe, din latina populară). Înrudirea poate fi confirmată, dar şi infirmată. Descoperirea înrudirii poate fi scopul principal al investigării unor limbi despre istoria şi structura cărora se ştiu mai puţine lucruri (etrusca, basca) ş.a.m.d.

Principiile metodei comparativ-istorice rezultă atît din expunerile teoretice ale întemeietorilor ei, cît mai ales din practica descrierii limbilor luate în consideraţie. Pe măsura extinderii metodei şi pe fondul dezvoltării teoriei generale a limbii, ansamblul de principii şi procedee se amplifică, şi adînceşte şi se precizează totodată, contribuţii esenţiale în această direcţie avînd şcoala neogramatică (prin K. Brugmann, K. Osthoff, H. Paul, Fr. Miklosich, B. P. Hasdeu, A. Leskien, Gaston Paris, W. Meyer-Lübke, A. Philippide etc.) şi cea sociologică (prin A. Meillet mai cu seamă). Vor urma apoi cercetările lui Émile Benveniste (1902-1976), care studiind mai ales morfologia limbilor indo-europene vechi (*Origines de la formation des noms en indo-européen*, Paris, 1935), distinge o relativă cronologie între faptele de limbă din epoca indo-europenei comune şi Jerzy Kuryłowicz prin *Etudes indo-européennes*, volumul I, Cracovia, 1935.

Baza obiectivă, lingvistică şi teoretică, a aplicabilităţii metodei constă în două principii fundamentale de funcţionare a limbii:

1. absenţa unei condiţionări absolute în interiorul raportului dintre cele două laturi ale limbii: *expresia* şi *sensul*;
2. regularitatea corespondenţelor fonetice determinate de caracterul, în diverse moduri motivat, al schimbărilor care au loc într-o limbă sau într-un grup de limbi.

Primul principiu rămîne implicit, urmînd a deveni explicit şi esenţial în desfăşurarea investigaţilor lingvistice în afara metodei comparativ-

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

istorice. Cel de-al doilea, în schimb, devine cadrul însuşi al dezvoltării metodei. Motivarea regularității corespondențelor înseamnă, pe de o parte, origine comună, iar pe de alta, existența unor legi care dirijează evoluția limbii. Cele două coordonate se împletesc în conceperea mecanismului de funcționare a limbii şi în practica interpretării lor.

Existența legilor, fonetice, mai ales, (A. Meillet va vorbi şi despre legi morfologice), absolutizată de naturalismul lingvistic şi de şcoala neogramatică, devine element de bază în comparații şi pentru concluzii privind înrudirea şi istoria limbilor.

Principiile întrebuințării metodei

Sînt impuse de particularitățile definitorii ale structurii şi funcționării limbii, considerată sincronic şi diacronic.

1. *Asemănarea* dintre limbi, probă concretă a înrudirii lor, îşi află motivarea nu în raportul dintre planul expresiei şi cel semantic, necondiționat (semnul lingvistic fiind arbitrar) şi netransparent, ci în descinderea limbilor dintr-o sursă comună.

Aplicarea acestui principiu implică eliminarea din discuție a termenilor care se caracterizează printr-o relativă motivare a raportului lor intern, prin „transparența" planului expresiei:

a) cuvintele *onomatopeice* şi *interjecționale*. Cele dintîi, fiind rezultatul reproducerii mai mult sau mai puțin fidele a complexului sonor emis de păsări sau de animale, termeni precum românescul *cucurigu* şi francezul *cocorico* nu se explică prin descinderea celor două limbi din latină. Asemănarea lor cu maghiarul *kukorikú* nu demonstrează înrudirea celor trei limbi, ci doar interpretarea de către oameni în aproximativ acelaşi fel a sunetelor emise precum şi caracterul obiectiv al acestor formații lingvistice, în raport cu realitatea.
b) cuvinte din *limbajul copiilor*. Asemănarea termenilor desemnînd noțiunile de *mamă*, *tată*, *bunic*, *bunică*, *unchi* etc. este în legătură, pe de o parte, cu posibilitățile articulatorii puțin dezvoltate la copilul

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

mic, pe de alta cu atitudinea adulţilor; în consecinţă, aceşti termeni vor rezulta din repetarea (eventual provocată de adult) a unor silabe uşor de pronunţat, aproape aceleaşi în limbi diferite: *mama* (română şi chineză), *tata* (română şi sanscrită). Aceasta nu înseamnă, însă, că asemenea termeni n-ar putea fi înrudiţi (românescul *mamă* provine din latinescul *mama*), ci doar că nu sînt în mod necesar înrudiţi.

2. Nu toate nivelele limbii prezintă aceeaşi însemnătate în interpretarea asemănărilor. Cele mai revelatoare sînt asemănările de la nivelele gramatical şi fonetic ale limbii, cele mai stabile şi mai puţin penetrabile. Constituirea însăşi a metodei, de altfel, este legată de fixarea atenţiei, prin Bopp, Rask şi continuatorii, asupra sistemului morfologic şi a nivelului fonetic al limbilor indo-europene.

Corespondenţele de la nivelul sufixelor tematice sau de la cel al desinenţelor, din flexiunea nominală sau din cea verbală sînt argumente indiscutabile în favoarea înrudirii. În formele atematice de persoana I singular din conjugarea verbelor, desinenţa *–mi* caracterizează sanscrita: *ás-mi* (eu sînt), *bhára-mi* (eu duc), vechea slavă: *jes-mi* (eu sînt) şi grecescul *εἰμὶ*; îi corespunde *–m*, în armeană: *e-m*, în albaneză: *ja-m*, gotică: *i-m*, latină: *su-m*.

Şi mai relevante sînt formele neregulate, care păstrează în limbile înrudite aceeaşi neregularitate. Verbul *a fi*, de exemplu, prezintă, la prezent indicativ, cele două teme, fie în interiorul limbilor romanice: *este – sînt* (rom.), *est – sont* (fr.), *è – sono* (it.), *é – saon* (port.) *es – son* (sp.), fie la nivelul limbilor vechi: *ásti – sánti* (scr.), *est – sunt* (lat.), *ist – sind* (got.), *jestĭ – sotŭ* (v. sl.) etc.

Aceeaşi „regularitate a neregularităţilor” caracterizează formele pronumelui personal, în realizarea opoziţiei N.-Ac.: *aham – mam* (scr.), *ego – me* (lat.), *azŭ – me* (v. sl.), *ik – mik* (got.).

Cînd comparaţiile se fac la nivelul vocabularului, înrudirea se argumentează mai ales prin termeni care definesc noţiuni fundamentale: *bhratar* (scr.), *frater* (lat.), *bratrŭ* (v. sl.), *φρατήρ* (frate); *tráyah* (scr.), *tres* (lat.), *trĭje* (v. sl.), *τρεῖς* (gr.), (trei) ş.a.m.d.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

3. Fiind limba un proces în neîntreruptă evoluție, *asemănările* trebuie considerate, în legătură cu *deosebirile*, din perspectiva corespondențelor fonetice, urmarea acțiunii legilor fonetice.

Corespondențele fonetice caracterizează deopotrivă limbi aparținînd unei familii mai unitare, fiind de mai mică extindere şi limbile clasice, descinzînd dintr-o limbă primitivă ipotetică, precum indo-europeana primitivă pentru limbile indo-europene.

Grupul *pt* din română: *noapte*, *lapte* corespunde în majoritatea cazurilor geminatei *t* în italiană: *notte*, *latte*, grupului *it* în franceză: *nuit*, *lait*, africatei *ch* în spaniolă: *noche*, *leche*.

Sonorei aspirate *bh*, din sanscrită: *bhárami* îi corespunde un *b* neaspirat în zendă: *barami*, armeană: *berem*, gotică: *baira*, slava veche: *beron*, şi în vechea irlandeză: *berim*, şi *f*, în latină: *fero* şi în greacă *φέρω* (*cf*. *bhratar* (scr.), *brathir* (v. irl.), *broþar* (got.), *ebayr* (arm.), dar *frater* (lat.), *φρατήρ* (gr.).

Siflantei *s*, inițială, din sanscrită: *sánah*, gotică: *sinista*, lituaniană: *senas*, v. irlandeză: *sen*, latină: *senex* îi corespunde laringala *h* în zendă: *hanō*, armeană: *hin*, bretonă: *hen*, în greacă: *ἕν*.

Vocalei *a* din sanscrită: *prá-*, lituaniană: *pra-*, gotică: *fra* îi corespunde *o*, în greacă *πρό*, latină: *pro*, veche irlandeză: *ro*, veche slavă: *pro* (*cf*. *rao* (zendă), *rad* (v. germ. de sus), *ratas* (lit.), *ráthah* (scr.), dar *rota* (lat.), *roth* (v. irl.).

Principiul corespondențelor devine esențial în gruparea genealogică a limbilor, în interpretarea exactă a etimologiei termenilor, în distingerea elementelor împrumutate de cele moştenite.

Aşa, corespondența *guturale-siflante* stă la bază clasificării idiomurilor indo-europene în limbi *centum* (lat.: *centum*, irl.: *cet*, got.: *hund*) şi în limbi *satəm* (scr.: *catam*, zendă: *satəm*, v. sl.: *sŭte*, lit.: *szimatas*). Din constatarea că lui *θ*, din greacă, îi corespunde, în latină, spiranta labio-dentală *f* (*cf*. *θυμῶς* „suflu vital", „curaj", *fumus*, „fum", „suflu"), latinescul *deus* nu se va putea alătura în etimologii termenului grec, asemănător şi ca formă, şi prin înțeles, *θεός*, ci lui *Ζεύς*, care trimite spre seria *deváh* (scr.), *daēvō* (zendă, cu sensul „demon"), *dëvas* (lit.),

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

deiwan (v. prus., acuzativ), *tivar* (v. isl. plural), *dia* (v.irl.) etc. Întrucît unui *r* intervocalic din limba română (în termeni moşteniţi) îi corespunde în italiană sau franceză un *l* (*cf. soare – sole – soleil*; *moară – mole – moulin*), e de tras concluzia că un termen ca *falit* e neologic (de origine italiană: *fallito*).

4. Comparaţiile trebuie să se desfăşoare, pe cît posibil, între fapte de limbă aflate în stadii echivalente de evoluţie: în interiorul limbilor romanice, de exemplu, italiana, franceza, spaniola etc. între ele şi cu latina. Latina, apoi, intră în comparaţie cu slava comună, sanscrita, gotica etc.

5. Asemănările devin mai accentuate pe măsură ce coborîm la stadii anterioare în istoria limbilor. Formele vechi ale germanului *fechten* şi englezului *fight* sînt cu mult mai asemănătoare: *fëhtan* şi *féohtan*. Dacă, pe măsura întoarcerii în timp, devin mai marcante deosebirile, înseamnă că înrudirea (termenilor sau a limbilor) trebuie pusă sub semnul întrebării; termenii îşi pot datora asemănarea sau întîmplării (românescul *raţă* şi chinezul *iaţa*) sau împrumutului (dintr-o limbă în alta: maghiarul *borbáth* provine din românescul, de origine latină, *bărbat*; *sfînt*, din româneşte, îşi are originea în slavul *sventú*, care a înlocuit latinescul *sāntu*, păstrat doar în limba vorbită; sau dintr-o a treia limbă: românescul *crai* şi maghiarul *király* provin din slavul *kralĭ*).

Acest principiu impune eliminarea din discuţie a cuvintelor (rare, de altfel, şi neînscrise în serii complexe şi bogate de fenomene) a căror asemănare îşi află explicaţia în jocul întîmplării. Asemănarea fonică şi semantică dintre termenul chinez *thang* (pronunţat *tan*, cu *n* velar, şi însemnînd „a rumeni la foc") şi bretonul *tan* (cu sensul de „foc") este întîmplătoare şi, de aceea, nu poate duce la concluzia înrudirii celor două limbi, atît de diferite sub aspect morfologic. În intersectarea faptelor de limbă cu aspecte ale istoriei popoarelor, principiul reclamă şi, în acelaşi timp, permite identificarea împrumuturilor.

6. Legile care stau la baza constituirii corespondenţelor fonetice (sau morfologice) sînt limitate în timp. În consecinţă, absenţa unor corespondenţe trebuie pusă în legătură cu situarea termenului în afara duratei temporale de funcţionare a legii fonetice care le-a determinat în

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

sfera altor termeni. Principiul permite distincţii clare între termenii moşteniţi pe cale populară din latină şi termeni neologici, intraţi ulterior: *noapte* şi *nocturn* etc. şi poate deveni, de aceea, un criteriu esenţial în periodizarea unei limbi: faptul că elementele slave nu cunosc trecerea lui *a*, în poziţie nazală, la *î* (*rană* < *rana*, în raport cu *mînă* < *manu(m)* permite concluzia că, la venirea slavilor (secolele VI-VII), limba comună îşi definitivase trăsăturile fonetice esenţiale.

*
* *

Cea de-a doua direcţie pe care se îndreaptă (mai ales s-a îndreptat) cercetarea lingvistică în baza metodei comparativ-istorice este a *reconstituirii*; se urmăreşte reconstituirea idiomului de la baza unei familii de limbi, a unei faze necunoscute din istoria unei limbi, a unor componente din structura limbilor.

A. Meillet, reprezentantul cel mai strălucit al lingvisticii comparate indo-europene în prima jumătate a secolului al XX-lea, respinge teza posibilităţii reconstituirii unei limbi primitive, dispărută: „Nu se poate restitui prin comparaţii o limbă dispărută…”[14]. În consecinţă, singurul obiectiv ştiinţific al cercetării lingvistice comparative nu poate fi decît stabilirea sistemului de corespondenţe. Dincolo de aceasta, trecem în domeniul ipotezelor: „Corespondenţele presupun o realitate comună, dar această realitate rămîne necunoscută şi despre ea nu ne putem face nici o idee decît prin ipoteze, şi prin ipoteze neverificabile; aşadar doar corespondenţele sînt obiectul ştiinţei”[15]. În consecinţă, aşa cum limba latină nu ar putea fi reconstituită, nici exact, nici complet, numai prin compararea limbilor romanice, tot aşa nu va putea fi reconstituită indo-europeana primitivă din simpla comparare a limbilor descinde din ea.

În posibilitatea reconstituirii, crede, în sec. al XIX-lea, A. Schleicher, care trece şi la crearea unei fabule în această „limbă” primitivă. Prin

[14] A. Meillet, 1908: 24.
[15] A. Meillet, 1908: 24.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Etymologische Farschungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen (1833-1836), A. F. Pott (1802-1887), materializează prin dicţionar etimologic reconstituirea stadiului primitiv al limbii indo-europene. În acelaşi secol, H. Schuchardt încearcă, în *Vocalismus des Vulgārlateins* (3 volume, 1816-1868), să reconstituie latina populară, în baza comparării limbilor romanice şi a izvoarelor cunoscute. Vostokov crede că este posibilă reconstituirea limbii slave comune prin compararea limbilor slave. La începutul secolului al XX-lea, S. Puşcariu este preocupat de reconstituirea *protoromânei*: *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*[16]. Problema reconstituirii românei comune va deveni apoi o constantă a lingvisticii româneşti.

În încercarea de reconstituire, prin *fapte* de limbă, se caută drumul spre fapte *posibile*. Corespondenţele fonetice (şi morfologice) devin probe materiale, iar legile fonetice căi esenţiale pentru refacerea, în sens invers, a procesului de evoluţie a limbilor, spre a se ajunge la punctul lor iniţial. Metoda *deducţiei* şi cea a *ipotezei* vin să se alăture în această tentativă metodei comparativ-istorice.

Pe baza concluziilor trase din interpretarea unui cît mai mare număr de fapte lingvistice: – 1. greaca a conservat cel mai bine sistemul vocalic al unei limbi indo-europene ipotetice[17], 2. sanscrita continuă cu mai multă fidelitate sistemul consonantic – se poate trece la reconstituirea de rădăcini arhaice, la nivelul fonemelor şi al morfemelor. Din studiul comparativ, în baza corespondenţelor şi a legilor fonetice, formele termenilor: din *bhárami* (scr.), *baraimi* (zendă), *bairan* (got.), *berim* (v. irl.), *bere* (v. sl.), *φέρω* (gr.), *fero* (lat.), *berem* (arm.) se deduce forma de bază, ipotetică, rădăcina **bher-*. În acest fel, după Benfey, primul care se peocupă de reconstituirea indo-europenei primitive, şi după Schleicher, A. Pott şi Fick dau, prin *Dicţionare etimologice*, prototipurile indo-europene ale aproape tuturor termenilor comuni limbilor indo-europene clasice (sanscrita, greaca, slava veche, latina etc.). În acelaşi

[16] S. Puşcariu, 1937: 64-120.

[17] Limba latină a conservat sistemul vocal indo-european doar în silabe iniţiale şi finale.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

fel procedează cercetătorii limbilor provenind din aceste limbi clasice (fără slava veche), mai ales pentru acele faze lipsite de fapte de limbă atestate: majoritatea termenilor din latina populară sau din româna comună. Astfel, corespondențele fonetice specifice limbilor romanice impun ipoteza unui etimon **fagina* (un derivat din *fagus*) în latina populară, din care să fi putut proveni termenii it. *faina* (nevăstuică), v. fr. *faine* (fr. mod. *fouine*), prov. *faina*, port. *fuinha*. Alte asemenea etimologii caracterizează numai unele limbi romanice. Latinescul *qualem* a putut da in italiană *quale*, dar pentru românescul *care*, ca şi pentru sardul *kale*, trebuie presupus un **calem*. Româna comună se reconstituie ipotetic din compararea dialectelor limbii române şi a diverselor stadii din evoluția dialectului daco-român. În felul acesta, din latinescul *brachium* se presupune o formă reconstituită **bráču*, pentru *braț*. Latinescul *stella* trebuie să fi avut în româna comună forma **steuă* ş.a.m.d.

Relativă în esența rezultatelor ei, reconstituirea se dovedeşte, nu de puține ori, şi necesară şi posibilă. Gradul de obiectivitate depinde de extinderea comparațiilor şi de amploarea corespondențelor luate în considerație, de respectarea ierarhiei şi cronologiei faptelor lingvistice, de respectarea principiilor metodei comparativ-istorice, de nivelele limbii. Nivelul fonetic şi cel morfologic permit reconstituirile cele mai apropiate de adevărul posibil al formelor originare. Nivelul sintactic şi planul semantic al vocabularului sînt ca şi imposibil de reconstituit; lipsesc în primul rînd corespondențele din acest punct de vedere între diferite limbi; sînt greu identificabile legile de evoluție. În absența textelor, raporturile sintactice şi modul de exprimare a lor rămîn în cel mai înalt grad ipoteze.

Geografia lingvistică

Constituirea metodei la sfîrşitul sec. al XIX-lea este pregătită de o serie de factori care acționează încă de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea:

- dezvoltarea curentului romantic, care îndreaptă atenția spre cultura populară. J. G. Herder (1744-1803) anticipă prin *Vocile popoarelor în cîntece* (3 vol.: 1778-1779), întemeierea folcloristicii. Între fon-

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

datori, fraţii Jacob şi Wilhelm Grimm publică, între 1812-1822, trei volume de *Poveşti populare germane*, culese şi transpuse în forma lor autentică;

- scăderea prestigiului limbilor clasice şi intrarea în atenţie a limbilor vorbite. Nu întîmplător J. Grimm este cel dintîi care aplică metoda comparativ-istorică la un grup de dialecte, cele germanice, publicînd prima gramatică istorică a unei limbi indo-europene: *Deutsche Grammatik*;
- dezvoltarea laturii istorice a metodei comparative, mai ales prin impulsul dat de Şcoala neogramatică.

Observaţii asupra aspectelor dialectale ale diverselor limbi s-au făcut, sporadic, cu mai multe secole în urmă. La începutul secolului al XIV-lea, Dante dă, în *De vulgari eloquentia*, prima descriere a celor 14 dialecte ale limbii italiene. În 1670, filozoful G. W. Leibniz (1646-1716) cere turcologului J. B. Podesta (originar din Istria, secretar-interpret al împăratului Germaniei pentru limbile orientale) informaţii despre graiurile saxone din Transilvania.

Un număr redus de cuvinte specifice saşilor din Transilvania menţionase cu două secole mai înainte matematicianul Sébastien Münster (1489-1552). La începutul secolului al XVIII-lea D. Cantemir face, în *Descriptio Moldaviae* (1714), primele observaţii substanţiale asupra graiului moldovenesc, asupra diferenţierilor sale interne.

Cercetarea dialectală devine o componentă ştiinţifică a investigaţiilor lingvistice pe măsura ieşirii din subordonarea faţă de etnografie şi folcloristică şi o dată cu dezvoltarea *geografiei lingvistice* ca metodă specifică.

Raportul cu cercetarea etnografică rămîne în continuare în atenţia unor lingvişti dar devine de coordonare. Cercetarea limbii nu mai este subordonată etnografiei. Se trece de la folosirea diferenţelor dintre limbi pentru definirea particularităţilor etnografice ale diverselor popoare – poziţie reflectată de geograful italian A. Balbi (1782-1848), prin *Atlas ethnographique du globe ou classification des peuples anciens et modernes d'après leurs langues* (1826) – la descrierea aspectelor dialectale ale unei limbi însoţită de o serie de consideraţii etnografice.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Dezvoltarea *geografiei lingvistice* înregistrează mai multe etape, nu în mod riguros succesive:

- Elaborarea de dicţionare şi de antologii de texte dialectale. În dicţionarul său *Origines de la langue française*, elaborat în secolul anterior, Giles Ménage preconiza luarea în consideraţie şi a limbajului ţăranilor[18]. În 1760 este elaborat un vocabular al termenilor săseşti din Transilvania. Între 1785 şi 1795, apare la Palermo un *Vocabolario siciliano etimologico italiano e latino*, în cinci volume, elaborat de abatele M. Pasqualino. În 1799 F. Galiani publică *Del dialetto napolettano*. Dicţionarele dialectale italiene se înmulţesc în mod simţitor în secolul al XIX-lea; Fr. Cherubini publică, între 1838-1853, un dicţionar *milanez-italian* în cinci volume, P. Monti, un dicţionar al regiunii lacului Como (1845), A. Tiraboschi, un vocabular al graiurilor bergamasche (1873-1879). În 1867, pastorul J. E. Rietz publică la Lund un dicţionar al graiurilor populare din Suedia, *Svenskt dialektlexicon*. Antologiile dialectale erau mai ales traduceri ale unor aceloraşi texte literare. În 1584-1586, L. Salviati, într-o lucrare despre *Decameronul* lui Boccacio (*Degli avvertimenti della lingua sopra il Decamerone*), traduce în 12 dialecte italiene o nuvelă.

  În sec. al XIX-lea se pun la dispoziţie texte autentic populare. În 1873, E. Picot publică o antologie de poezii populare care să servească interpretărilor dialectale: *Documents pour servir à l'étude des dialectes romains*. O antologie de literatură populară cuprinde monografia lingvistică a limbii lituaniene, *Handbuch der litovischen Sprache*, publicată de A. Schleicher în 1857, la Praga;
- Întemeierea de reviste specializate în studierea graiurilor şi elaborarea de studii monografice; în Italia, G. I. Ascoli (1829-1907) întemeiază, în 1837, *Archivio glottologico italiano*, unde începe, în acelaşi an, publicarea studiilor sale dialectologice: *Saggi ladini* (1873), *Schizzi franco-provenzali* (1878), *L'Italia dialettale* (1882-1885), întemeind dialectologia limbilor romanice.

[18] Cf. G. Mounin, 1967: 132.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

- Efectuarea de anchete dialectale, prin corespondenţă sau pe teren.

  La mijlocul sec. al XVIII-lea, călugărul Martin Sarmiento înregistrează, în Galiţia, o serie de termeni denumind obiecte, peşti etc. În 1832, abatele Vissentu Porru întreprinde o anchetă prin corespondenţă în Sardinia. Cam în aceeaşi vreme (1838), J. K. Schullerus începe o anchetă prin corespondenţă asupra graiului saşilor din Transilvania. Pe baza unor texte dialectale, culese pe teren şi prin corespondenţă, B. Biondelli publică, între 1853-1856, *Saggio sui dialetti gallo-italici*. În 1857, Ion Maiorescu efectuează o anchetă în toate regiunile locuite de istro-români. Rezultatele vor fi publicate de Titu Maiorescu în „Convorbiri literare" mai întîi, în 1868, apoi, în volum, *Itinerar în Istria şi vocabular istroromân* (1872).
- Desfăşurarea anchetelor pe bază de chestionare sistematice şi înregistrarea faptelor de limbă pe hărţi. Prima hartă lingvistică apare în 1821 şi reflectă aspecte dialectale ale limbii franceze. Principiul central al geografiei lingvistice, însă, anticipat de Leibniz, se va materializa abia în 1881, o dată cu apariţia *Atlasului* lui Wenker, cînd *geografia lingvistică* se poate considera, în linii mari, constituită.

Geografia lingvistică este mai mult decît o metodă, este o perspectivă specifică de cercetare în dialectologie, condiţionată de dezvoltarea acestei discipline ştiinţifice şi condiţionînd-o. Ea constă în înregistrarea limbii vorbite, sub toate aspectele ei, pe *hărţi*, adunate în *Atlase lingvistice*. Dicţionarele şi monografiile dialectale devin lucrări adiacente sau izvorînd din interpretarea hărţilor. Anchetele, prin corespondenţă şi pe teren, se desfăşoară pe baza unor chestionare riguros întocmite.

Primele *atlase lingvistice* le realizează G. Wenker, J. Gilliéron şi G. Weigand. Prima fasciculă a *Atlasului* elaborat de lingvistul german Wenker, *Sprachatlas von Nord und Mittel-Deutschland*, apare în 1881 şi este constituită din şase hărţi. Pentru realizarea *Atlasului*, continuat pînă în 1926, G. Wenker s-a folosit de materialul lingvistic obţinut printr-o anchetă prin corespondenţă, realizată în baza unui chestionar constituit din 40 de fraze, în 3000 de localităţi. În 1909, G. Weigand, profesor de limba română la Universitatea din Leipzig, publică primul atlas al unei limbi romanice, limba română: *Linguistischer Atlas des Dacorumänischen*

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Sprachgebietes. Acesta este alcătuit din 67 de hărți, dintre care 16 sintetice. Materialul a fost adunat, prin anchete pe teren, efectuate între 1895-1901, pe baza unui chestionar cu 114 întrebări (de fapt, o listă de cuvinte), în 752 localități din toate regiunile dialectului daco-român.

După un *Petit Atlas phonétique du Valais roman (Sud du Rhône)* publicat în 1880, alcătuit din 30 de hărți, lingvistul elvețian Jules Gilliéron (1854-1926), profesor la Paris, publică, între 1902-1910, *Atlas linguistique de la France*, elaborat în colaborare cu Edmond Edmont, comerciant din Picardia. Prin caracterul său sistematic, prin principiile pe care le pune în circulație, *Atlasul* îl impune pe J. Gilliéron ca fondator al geografiei lingvistice. *Atlasul* înregistrează direct materialul adunat în anchete efectuate pe teren, în 639 de localități de pe teritoriul galo-romanic (Franța, Belgia valonă, Elveția romandă, regiuni provensale din Nordul Italiei, Vallée d'Aoste în primul rînd), realizate între 1897-1901.

Între 1928-1940, K. Jaberg şi J. Jud publică în opt volume *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*. Între 1923-1939, A. Griera publică *Atlas linguistic de Catalunya*. În 1926, F. Wrede tipăreşte un *Deutscher Sprachatlas*.

În paralel apar şi o serie de atlase regionale: J. Gilliéron şi E. Edmont, *L'Atlas linguistique de la France: Corse* (1914-1919), O. Bloch, *Atlas linguistique des Vosges méridionales* (1917), G. Bottiglioni, *Atlante linguistico-etnografico italiano della Corsica* (1933-1942), H. Guiter, *Atlas linguistique des Pyrenées Orientales* (1965), H. Bourcelot, *Atlas linguistique ethnographique de la Champagne et de la Brie* (1966), J. Seguy, *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne.* În 1960, Griera publică *Atlas linguistic d'Andorra*.

În tot acest timp se întreprind anchete pentru atlasele diverselor limbi. Între 1925-1943, Ugo Pellis face anchete în 727 localități, pentru *Atlasul lingvistic al Italiei*. Vor colabora: M. Bartoli şi G. Vidossi. Tomás Navarro şi colaboratorii săi fac între 1925-1930 anchete pentru *Atlasul lingvistic al Spaniei*. Primul volum din *Atlas de la Peninsula Iberica*, consacrat foneticii, apare la Madrid în 1962. În 1929 se creează la Debrecen primul Institut pentru *Atlasul lingvistic al Ungariei*. În 1921, Ludovic

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Grootaers întemeiază primul centru de geografie lingvistică flamandă. Se lucrează la elaborare de atlase lingvistice ale limbii engleze, ruse etc.

În cercetarea graiurilor româneşti, anchetelor întreprinse pentru prima dată, empiric, de Ion Maiorescu, le urmează primele anchete ştiinţifice, realizate prin corespondenţă de B. P. Hasdeu. Materialul obţinut în baza chestionarului de 206 întrebări i-a servit însă la redactarea marelui dicţionar *Etymollogicum Magnum Romaniae*. După o anchetă de probă, realizată prin corespondenţă, în 1926, în primăvara lui 1930, în organizarea Muzeului limbii române din Cluj, S. Pop, apoi E. Petrovici şi St. Paşca, încep anchete pe teren pentru redactarea *Atlasului lingvistic român*, gîndit de S. Puşcariu. Se folosesc două chestionare, primul cu 2200 de întrebări, al doilea, cu 4800. Se publică primele două volume, în 1938 şi 1940, şi *Micul atlas*. Publicarea volumului următor este întreruptă din cauza incendiului din tipografie şi a atitudinii lui S. Pop, stabilit între timp în străinătate. Se va relua după 1956, în baza materialului deja cules dar şi a unuia nou, rezultînd din alte anchete. Din noua serie a apărut, în 1972, ultimul volum redactat, volumul VII, *Verbul*.

În paralel, diferite Institute lingvistice din ţară, filiale ale Academiei Române, elaborează atlase pe regiuni; au fost deja publicate două volume din *Noul atlas lingvistic pe regiuni*[19]. *Oltenia*, două din *Atlasul Maramureşului.* Se află sub tipar *Atlasul Moldovei*.

[19] *Noul atlas lingvistic român, pe regiuni* (NALR/ALRR) a fost lansat, la propunerea lui E. Petrovici, în 1957. Documentarea pentru realizarea atlaselor regionale s-a realizat timp de două decenii, fiind avute în vedere şapte serii regionale, Oltenia, Muntenia şi Dobrogea, Banat, Crişana, Transilvania, Maramureş, Moldova şi Bucovina şi o serie pentru dialectele româneşti vorbite la sud de Dunăre. Pînă în prezent au fost publicate următoarele volume: NALR Oltenia, 5 vol., 1967-1984, ALRR Maramureş, 4 vol., 1969-1997, NALR Banat, 4 vol., 1980-2005, NALR Moldova şi Bucovina, 3 vol., 1987-2007, ALRR Transilvania, 4 vol., 1992-2006, ALRR, Muntenia şi Dobrogea, 5 vol., 1996-2007, NALR Crişana, 2 vol, 1996-2003. Pentru o sinteză a stadiului actual al cercetărilor de dialectologie în România, v. Florin-Teodor Olariu, „O sută de ani de cartografie lingvistică românească – un bilanţ deschis", în Philologica Jassyensia, an VI, nr. 1 (11), 2010, p. 89-118. (n. ed.).

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Pentru graiul moldovenesc vorbit în Republica Moldova[20], a apărut în 1968, la Chişinău, *Atlasul lingvistic moldovenesc,* (volumul I), partea I, *Fonetică*, realizată de R. Udler; partea a II-a, *Fonetica*, realizată de Udler, *Morfologia*, realizată de V. Melnic.

Concomitent cu elaborarea de atlase consacrate unor limbi unitare, s-a trecut la realizarea unora consacrate limbilor întîlnite în diferite zone geografic-lingvistice. Încă din 1938, Sever Pop credea necesară inițierea unei colaborări între atlasele limbilor din zona Balcanilor. De mai mulți ani se fac anchete în vederea elaborării unui *Atlas lingvistic mediteranean*, circumscris lexicului marinăresc şi pescăresc. Alte anchete urmăresc realizarea unui *Atlas al limbilor Europei*.

*
* *

Geografia lingvistică, impulsionată de şcoala neogramatică, urmăreşte descrierea spațial geografică a limbii, în diversitatea formelor sale dialectale, în sine, pentru interpretarea raportului dintre limba vorbită şi limba literară sau pentru o mai exactă pătrundere în istoria lingvistică, socială, politică şi culturală a unui popor. Mai cu seamă, din această ultimă perspectivă, geografia lingvistică se împleteşte cu metoda comparativă, în interpretarea fenomenelor de limbă.

Principiile aplicării metodei

Stau într-o legătură relativă cu diferitele etape din desfăşurarea ei:
1. elaborarea chestionarelor;
2. organizarea şi desfăşurarea anchetelor;
3. realizarea hărților lingvistice.

[20] În ediția din 1986 apare denumirea din perioada regimului comunist, R.S.S. Moldovenească.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

1. În elaborarea chestionarelor, principul de bază se confundă cu o aspiraţie: obţinerea şi prezentarea unei imagini cît mai complexe şi mai complete asupra graiurilor, considerate la toate nivelele: fonetic, gramatical şi lexical, şi în amîndouă planurile: al expresiei şi semantic. În primele atlase imaginea este mai degrabă unilaterală. G. Wenker este preocupat aproape exclusiv de nivelul fonetic şi de planul expresiei. Chiar J. Gilliéron acordă prioritate lexicului, aspectele fonetice şi morfologice derivînd oarecum din considerarea vocabularului mai ales în planul expresiei. Atlasul iniţiat de S. Puşcariu, S. Pop şi E. Petrovici se interesează în varianta lui nouă şi de gramatică. Mai greu de cunoscut prin intermediul hărţilor lingvistice, sintaxa graiurilor va fi reflectată de antologiile de texte dialectale şi de monografii interpretative, lucrări însoţitoare ale atlasului. Alături de acestea, *glosarele* urmează să aprofundeze cunoaşterea lexicului specific diferitelor graiuri; atlasul dă, în general, doar o imagine a modului cum se reflectă aici, în graiuri, vocabularul general al limbii naţionale.

Această imagine complexă se obţine prin trecerea de la chestionare extrem de reduse ca număr de întrebări (40, la G. Wenker, 114, la G. Weigand, 206, la Hasdeu) la chestionare mai cuprinzătoare (1920 de întrebări, la Gilliéron, 2200 şi 4800, la S. Pop şi E. Petrovici).

2. În organizarea şi desfăşurarea anchetelor, principiul călăuzitor este cel al *obiectivităţii*. Prezent şi în elaborarea chestionarelor (impunînd preferinţă pentru întrebările indirecte), acest principiu caracterizează acum concepţia despre anchetator, despre informator, despre reţeaua punctelor anchetate. În concepţia lui J. Gilliéron, anchetatorul trebuie să îndeplinească două condiţii: să nu fie specialist şi să aibă auzul foarte fin; colaboratorul său, care a şi realizat singur anchetele, Ed. Edmont, le îndeplinea pe amîndouă. În concepţia celorlalţi redactori de atlase este preferat specialistul; S. Pop şi E. Petrovici au fost dialectologi eminenţi. În privinţa subiectului-informator, K. Jaberg şi J. Jud sînt adepţii libertăţii absolute. S. Pop impune o serie de condiţii: de vîrstă, de origine, de sex, de cultură etc. Vîrsta preferată de S. Pop este cea care delimitează o generaţie, între 30-60 de ani; cei mai în vîrstă pot deforma pronunţia, cei mai tineri pot dezinforma despre realitatea lingvistică

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

locală. Sînt preferați localnicii, care să aibă puțină știință de carte, sînt în mod hotărît refuzați intelectualii. Femeile sînt acceptate pentru conservatorismul vorbirii lor, dar sînt mai greu de anchetat din cauza ocupațiilor casnice. În privința numărului subiecților, S. Pop recomandă unul singur, alți anchetatori au apelat și la doi informatori sau chiar la mai mulți.

În ultimele decenii, un plus de obiectivitate se obține prin aparatura modernă cu care sînt dotați anchetatorii; de la fonograful lui G. Weigand s-a trecut la magnetofoane, aparate de fotografiat și de filmat.

Cunoașterea completă și obiectivă reală a organizării dialectale a unei limbi este condiționată totodată de densitatea punctelor anchetate precum și de structura social-economică a localităților. Preocupați mai mult de înregistrarea unor fapte de limbă arhaice, pe cale de dispariție, mai mulți dintre autorii de atlase își limitează anchetele la zone rurale. S. Pop alege cu prioritate sate vechi, cu populație majoritar românească, depășind 600 de locuitori, pătrunzînd însă și în unele orășele și chiar cartiere din Orăștie și Hunedoara. Se anchetează, în zigzag, localități aflate la distanțe cuprinse între 30-50 km.

G. Weigand își alesese localitățile mai degrabă la întîmplare, el urmează văile și căile ferate, făcînd anchete mai ales în iarmaroace. Era oarecum firesc pentru o epocă de început, cînd lingvistul nu-și putuse stabili de dinainte o rețea.

Densitatea punctelor atinge, prin Emil Petrovici, raportul de 1/634 km^2. Cele 639 de puncte anchetate de Ed. Edmont reprezentau o densitate de 1/830 km^2 față de 1/600 km^2, în anchetele *Atlasului catalan* al lui A. Griera și 1/310 km^2, în anchetele lui M. Bartoli. Densitatea mai mare a punctelor anchetate, atît sub aspect spațial, cît mai ales sub aspect demografic, asigură o cuprindere mai compactă a teritoriului și o imagine mai exactă a manifestărilor dialectale ale unei limbi.

3. Înregistrarea pe hartă a faptelor de limbă trebuie să se sprijine pe principiile rigurozității științifice și al transparenței caracteristicilor definitorii. Wenker și Weigand notau pe hărți rezultate ale elaborării materialului înregistrat, ceea ce-i atenua obiectivitatea și, implicit, caracterul riguros științific, Gilliéron, cel dintîi, transpune direct răspunsurile la chestionar. Răspunsurile și multe întrebări sînt transcrise în mod

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

riguros fonetic pe hărți. Caracterul științific și obiectiv al tuturor atlaselor depinde și de normele transcrierii fonetice. În general se îmbină norme internaționale de transcripție cu norme naționale. Întrebuințarea culorilor în notarea variantelor dialectale permite o sesizare imediată și sugestivă a repartizării și mișcării dialectale a limbii.

Dezvoltată la început în cadrul curentul neogramatic și al interesului pentru limba vorbită, geografia lingvistică provoacă o serie de mutații în concepțiile reprezentanților acestei școli, precum și formularea unor teorii în probleme de lingvistică generală. S-a infirmat, astfel, încă, de la primele atlase (G. Wenker, J. Gilliéron), teza caracterului absolut al legilor fonetice, ca și ipoteza lui Wenker că ar exista granițe precise între graiuri. Atlasele ulterioare celui francez, cu o rețea mai densă de puncte anchetate, infirmă, pe de altă parte, și idei contrare, ca aceea a inexistenței legilor fonetice sau cea a absenței oricărei limite dialectale. Interpretarea exactă, obiectivă și atentă a diferitelor atlase lingvistice dezvăluie caracterul deosebit de complex al limbii. Fiind limba un fenomen istoric și social, legile care îi dirijează funcționarea sînt multiple și se intersectează, au caracter relativ și se înscriu într-o durată de timp.

Impunînd această concluzie, geografia lingvistică devine activă în rezolvarea unor probleme aflate mai ales sub incidența metodei comparativ-istorice: luminează aspecte din istoria limbilor (prin lucrările lui A. Meillet, de exemplu, dar și prin lucrări ulterioare, ipoteza unei limbi indo-europene primitive lasă loc ideii unui grup de dialecte indo-europene), contribuie substanțial la reconstituirea unor forme neatestate, definește raportul dintre inovație și tradiție în evoluția unei limbi sau a unui grup de limbi (M. Bartoli dezvoltă teoria ariilor în descrierea limbilor romanice), determină noi ipoteze privind istoria diversificării limbilor (prin J. Schmidt mai ales teoria arborelui genealogic este trecută în umbră de teoria undelor) etc.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Metode moderne

Sînt impuse de noile orientări din lingvistica sec. al XX-lea, mai ales după apariția *Cursului* lui F. Saussure, o dată cu conceperea limbii ca un sistem de semne şi de relații între semne. Ele reflectă, pe de o parte, concepțiile diferitelor şcoli lingvistice, pe de alta, intrarea ştiinței limbii în diferite şi strînse raporturi cu alte ştiințe. Concepția însăşi despre cercetarea ştiințifică a fenomenului lingvistic orientează în bună măsură noua metodologie: cele mai multe dintre metode stau în legătură cu preocuparea centrală a lingviştilor de dezvoltare a unei teorii generale a limbii şi cu procesul de formalizare, considerat condiția de bază a investigației ştiințifice.

Metode matematice

Statistica

Pătrunde în lingvistică din ştiințele pozitive. Este anticipată de lingviști ai sec. al XIX-lea. În definirea fizionomiei unei limbi are mare importanță, mai mult decît numărul, frecvența semnelor lingvistice şi a raporturilor dintre ele. Fără a recurge la o statistică riguroasă, B. P. Hasdeu formulează, pentru prima oară în lingvistica generală, *teoria circulației cuvintelor*. Urmărind frecvența cuvintelor de origine latină în raport cu frecvența termenilor de alte origini, B. P. Hasdeu infirmă în mod hotărît concluziile superficiale ale lui Cihac cu privire la ponderea elementului slav în limba română.

Metoda statistică îşi propune să descifreze în manifestări cantitative, realități calitative, trăsături definitorii ale unei limbi, considerată în diacronie sau sincronie, la diferite nivele şi în diversele ei întrebuințări. Pe baza conceptelor de *frecvență* absolută şi relativă, *ergodicitate* (gradul de uniformizare a frecvențelor unor semne lingvistice), *entropie* (gradul de nedeterminare în apariția semnelor), *redundanță* (exprimarea repetată a

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

unor aceleaşi opoziţii semantice) se poate face descrierea vocabularului unei limbi; de exemplu, a limbii naţionale comune sau a limbii literare, sau descrierea stilurilor, funcţionale sau individuale ş.a.m.d.

Principiile metodei au fost formulate de P. Guiraud, începînd cu deceniul al VI-lea al secolului XX, în două lucrări mai ales: *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris, 1954, şi *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*, Paris, 1960.

Întemeindu-se pe această metodă, Alph. Juilland, I. M. H. Edwards şi Ileana Juilland elaborează primul dicţionar de frecvenţe pentru limba română: *Frequency Dictionary of Romanian Words*, 1965. Contribuţii la studiul statistic al lexicului limbii române literare au adus, în ultimele decenii, prin lucrări mai degrabă empirice, D. Macrea (*Fizionomia lexicală a limbii române*, 1943, *Originea şi structura limbii române*, 1961) şi Al. Graur (*Fondul principal al limbii române*, 1957). În 1974, Luiza Seche publică o descriere statistică a vocabularului operei artistice a unui scriitor român: *Lexicul artistic eminescian în lumină statistică*. Se înţelege din aceste lucrări de statistică şi mai ales din cele referitoare la creaţia literară că rezultatele obţinute nu au valoare numai în ele înseşi. Ele trebuie interpretate, constituindu-se doar în sugestii sau în argumente pentru adevărata descriere a unei limbi, a unui stil, a limbajului unui scriitor, a unei opere.

Avînd în vedere existenţa unor ritmuri inegale în mişcarea diferitelor straturi ale vocabularului unei limbi de-a lungul istoriei şi impulsionaţi de posibilitatea revelării, pe cale statistică, a unui nucleu lexical fundamental (constituit dintr-un număr de termeni variind între 100 şi 200), unii lingvişti (între care Morris Swadesh şi Robert B. Lees) au încercat să extindă metoda (botezînd-o glotocronologie) la interpretarea înrudirii limbilor sub aspect diacronic, emiţînd şi ipoteza că s-ar putea ajunge, pe aceeaşi cale, la speciile cele mai arhaice din istoria limbilor şi a limbajului uman. Conceptul de bază cu care se operează în glottocronologie este *rata de retenţie*, rezultînd din ideea existenţei unui ritm constant de ieşire a termenilor din nucleul lexical fundamental. Acest ritm ar fi de 15-20%, într-o perioadă de 800-1000 de ani. *Rata de retenţie* ar reprezenta procentul constant de conservare a termenilor, adică 80-85%. Cu ajutorul acestui indice s-ar opera o serie de calcule matematice, în

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

compararea stadiilor a două sau mai multe limbi – din punctul de vedere al nucleului lexical fundamental – aflate la distanța de un mileniu, refăcîndu-se în felul acesta drumul spre originea limbilor şi a limbajului. Rezultatele obținute pînă acum au fost aberante. Neaplicabilitatea, de fapt, a metodei este determinată de caracterul neştiințific al principiilor sale, mai degrabă subiective şi ignorînd complexitatea fenomenului lingvistic.

Metode analitice

Analiza funcțională

Se constituie o dată cu dezvoltarea structuralismului lingvistic. Orientează cercetarea limbii – considerată ca sistem, a cărui structură se organizează în cele două planuri: semantic şi al expresiei – spre identificarea componentelor ei pertinent-sociale, active şi esențiale în îndeplinirea funcției de comunicare. Se aplică mai întîi şi mai ales în descrierea şi interpretarea – funcțională – a nivelului fonetic. Pe principiile ei se întemeiază *fonologia*, prin şcoala lingvistică de la Praga, ai cărei principali reprezentanți sînt N. S. Trubetzkoy (1890-1938), S. Karcevski (1884-1955) şi R. Jakobson (1896-1983). Se desfăşoară între coordonate teoretice derivînd din concepția dominării individualului de către social, a particularului de către general, a fenomenalului de către esențial.

Conceptele fundamentale cu care operează sînt *varianta*, *invarianta* şi *comutarea*, toate în relație cu *opoziția*. Comutarea este operația prin care analiza funcțională îşi atinge scopul: reducerea numărului teoretic infinit de *variante* la un număr finit de *invariante*. Sînt *invariante* două elemente lingvistice aflate în *raport de comutare*: înlocuirea unui element dintr-unul din cele două planuri ale limbii, cu un altul în acelaşi plan atrage după sine mutații în celălalt plan. Vocalele *é* (închis) şi *è* (deschis), de exemplu, sînt invariante în italiană, întrucît înlocuirea lor reciprocă în planul expresiei este întovărăşită de mutații în plan semantic: *pésca* (pescuit)/ *pèsca* (piersică). Aceleaşi vocale sînt, însă, *variante* (ale

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

aceleiaşi invariante sau între ele) în limba română, întrucît înlocuirea lor, reciprocă în planul expresiei, nu provoacă schimbări în plan semantic. Identificînd şi interpretînd relaţiile dintre elementele lingvistice, care sînt de *opoziţie* (între *invariante*) sau de *variaţie* (între *variante*), lingvistul operează o primă distincţie: de o parte, *fonemele*, de alta *sunetele*. Reţinînd fonemele, întrucît numai acestea au funcţie distinctivă şi, deci, socială, el identifică şi descrie apoi sistemul fonologic al unei limbi.

De la nivel fonetic, metoda s-a extins în ultimul timp la nivel morfologic, unde impune distincţia între *morfeme* (*invariante*) şi *alomorfe* (*variante*): în opoziţia *fat-ă*/ *fet-e*, desinenţele *ă* şi *e* sînt morfeme distincte, dar *–i* din *codr-i* şi *–i* din *ere-i* sînt alomorfe, variante poziţionale ale aceluiaşi morfem (numit *arhimorfem*) *i*.

În ultimul timp se fac încercări de extindere a metodei la cercetarea lexicului, introducîndu-se distincţia între *lexeme* şi *alolexeme*, precum şi în studierea sintaxei. Rezultatele cele mai concludente le-a determinat *analiza funcţională* în fonetică şi morfologie.

Analiza componenţială (*Analiza în trăsături distinctive*)

Este dezvoltată mai întîi în lingvistica britanică şi americană, după deceniul al şaselea. Aplicată la început în fonologie, pătrunde în ultimul timp, mai ales prin lingvistica franceză şi prin activitatea românului E. Coşeriu în Germania şi în cercetarea lexicului sub aspect semantic.

Considerate în relaţiile de opoziţie în care intră, unităţile lingvistice nu mai sînt privite din punctul de vedere al funcţionalităţii lor în comunicare, ci în sine. Opoziţiile devin cadrul în care se evidenţiază trăsăturile distinctive.

Principiile metodei sînt formulate de R. Jakobson şi de M. Halle, cu contribuţii ulterioare ale lui Lepschy şi S. Marcus. Conceptul de bază îl constituie *trăsăturile distinctive*, numite de S. Marcus *cuante lingvistice*, de Lepschy, *universalii lingvistice*, de lingvistica franceză (A. J. Greimas, B. Pottier), *feme*. Un fonem îşi relevă, în diferite serii de opoziţii, un fascicul de trăsături distinctive, cauză a fiecărei opoziţii în parte.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Fonemul românesc *b*, de exemplu, adună în structura sa mai multe trăsături distinctive, care îi definesc individualitatea în sistemul fonologic al limbii române: *sonoritate*, în opoziție cu *p*, *nonsonoră*, *labialitatea*, în opoziție cu *d*, *nonlabial*, *ocluziunea*, în opoziție cu caracterul constrictiv al lui *v*, *oralitatea*, în opoziție cu *nazalitatea* lui *m*.

Prin extinderea la investigarea planului semantic, datorată mai ales lingvisticii franceze (A. J. Greimas şi B. Pottier), expresia *trăsături distinctive* este înlocuită cu termenul *seme* (lingvistica engleză şi cea americană folosesc *trăsături semantice*). *Analiza componențială* (*semică*) situează într-o altă perspectivă analiza mai veche în cîmpuri semantice, numai că, în loc să se intereseze de învecinarea cuvintelor (*păstor*, *stînă* etc.), trece în prim-plan deosebirile dintre ele. Greimas şi Pottier transpun analiza ca fascicul (*femic*) al fonemului în analiza ca fascicul (*semic*) al cuvintelor. Şi într-un caz, şi într-altul importanță decisivă are de fapt planul material sau cel referențial.

Trăsăturile semantice (*semele*) ale unui cuvînt se identifică şi se descriu prin definirea conceptului în sine, cu evidentă trimitere spre planul referențial (cuvîntul *stilou*, de exemplu, înseamnă: 'obiect', 'care serveşte la scris' şi 'care funcționează cu cerneală') sau prin relații de opoziție binare: acelaşi termen se opune, prin planul său semantic, substantivului *creion*, printr-o trăsătură semantică distinctivă: 'funcționează cu cerneală'. Tot aşa, termenul *student* se opune, în limba română lui *elev*, cu care are în comun unele *seme* (tînăr, studiază etc.), printr-un sem distinctiv: 'la un institut de învățămînt superior'. Verbul *a adormi* se opune verbului *a dormi* prin semul incoativitate ş.a.m.d. Înregistrarea întregului fascicul de trăsături semantice este cu deosebire importantă în descrierea vocabularului unei limbi, mai ales în alcătuirea de dicționare. Relevarea semelor distinctive are importanță în descrierea planului semantic al termenilor şi în tentativele de pătrundere în organizarea de adîncime a planului semantic al limbii.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Analiza distribuțională

Se dezvoltă în cadrul descriptivismului american, teorie lingvistică – numită şi *distribuționalism* – elaborată de L. Bloomfield (1887-1949) în deceniul al IV-lea al secolului XX, cînd publică *Language* (New York, 1933) şi *Linguistic aspects of science* (Chicago, 1939).

Principiile metodei, expuse cu claritate de Z. S. Harris (*Methods in Structural Linguistics*, 1951, *Distributional Structure*, 1954), derivă din considerarea limbii ca un *corpus* de enunțuri în mod efectiv emise de vorbitori într-o epocă dată şi din înscrierea cercetării lingvistice într-un climat filozofic-cultural determinat de behaviorism. Harris ridică totodată metoda la rangul de scop al investigației lingvistice care trebuie să urmărească: a) identificarea şi inventarierea unităților lingvistice; b) descrierea distribuției lor la nivelele fonematic şi morfematic, considerate în planul expresiei limbii.

Conceptele fundamentale ale metodei sînt *contextul*, *distribuția*, *însuşirile combinatorii*. *Contextul* unei unități lingvistice (numit şi *vecinătate*) este dat de unitățile care o preced şi care îi urmează, condiționînd-o, într-un fel sau altul, pe axa sintagmatică a enunțului. Aşa, de exemplu, în *cînta-se-m*, contextul sufixului *–se–*, pentru mai mult ca perfect, este constituit din sufixul *–a*, al temei perfectului, şi desinența *–m*, pentru persoana I. Desinența nu-l condiționează, sufixul *–a*, însă, da; în afara lui (sau a altor sufixe de 'perfect'), sufixul *–se–* nu poate apărea. Unitățile care-l preced şi care-i urmează sînt *coocurenții* săi.

Contextul lingvistic al unei unități lingvistice depinde de *însuşirile* sale *combinatorii* (*valențe*), care definesc gradul de deschidere a capacităților lui de a stabili relații sintagmatice cu alte unități. *Selecția* (coocurenții unei unități lingvistice) sufixului *–se–* este reprezentată numai de un sufix al perfectului (*–a–*, *–i–*, *–u–*, *–se–*), în stînga, şi de o desinență de persoană (la plural, dar precedată de un sufix special), în dreapta *cînt-a-se-m*, *ven-i-se-m*, *scrie-se-se-m*, *făc-u-se-ră-m* etc.

Distribuția unui element înseamnă tocmai totalitatea contextelor în care el poate apărea şi este determinată de însuşirile lui combinatorii. Două sau mai multe elemente lingvistice se pot afla în:

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

- distribuție *identică*, cînd unitățile pot apărea una în locul celeilalte în toate contextele (morfemele rădăcină *cînt-* şi *fluier-*, de exemplu);
- distribuție *complementară*, cînd ocurența unuia într-un context respinge ocurența celuilalt (celorlalte); e cazul *alomorfelor*, variante poziționale ale unei invariante, *morfemul* (desinența de persoana a III-a, singular, prezent, indicativ: *-e*, în *apropi-e* şi *–ă*, în *cînt-ă*, articolul hotărît are forma *–l* în *copilul*, *-le*, în *fratele*; *il* în *il bimbo*, *lo* în *lo studente* ş.a.m.d.) sau al *alofonelor*, variante poziționale ale fonemului (*n* dental, în *mînă*, şi *n* velar, în *lîngă*);
- distribuție *defectivă*, cînd, în funcție de context, pot să se substituie reciproc sau să se excludă; desinențele de plural neutru, de exemplu, sînt substituibile în cazul unor substantive: *nivel –e – nivel –uri* dar exclusiviste, în altele: *bec –uri*, *televizoar –e*, nu **bec –e*, **televizor –uri*.

Prin gruparea *distribuțiilor* elementelor lingvistice se obțin *clasele de distribuție* – scopul esențial al metodei –, care corespund pînă la un punct clasificării tradiționale logico-semantice. Rezultate remarcabile s-au obținut în această direcție şi se pot obține, pentru diverse limbi, la nivel fonetic şi morfologic.

Metoda este aplicată cu eficiență în definirea identității specifice a claselor lexico-gramaticale (părțile de vorbire) sau în stabilirea valorii unor termeni – verbul *a fi*, de exemplu, ca verb predicativ, verb copulativ, verb auxiliar, verb semiauxiliar. Încercările de aplicare a metodei la studiul planului semantic şi la interpretarea vocabularului nu au dat deloc rezultate optimiste. Ceea ce face metoda, de fapt, inaplicabilă la vocabular sau la sintaxă este tocmai punctul ei de plecare: considerarea limbii ca *un corpus finit*. Din perspectiva acestei concepții lingvistice, se anulează tocmai caracterul procesual al limbii, învățată dar şi în permanență creată sau recreată.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Analiza în constituenţi imediaţi

Se împleteşte cu metoda *distribuţională* în interiorul aceleiaşi teorii lingvistice descriptiviste formulată de L. Bloomfield. Principiile şi tehnica ei sînt descrise de R. S. Wells (*Immediate Constituents*, în „Language", 1947), C. P. Hockett (*Two Models of Grammatical Description*, în „Word", 1954) şi Z. S. Harris, care situează investigarea *corpusului* limbii într-o perspectivă sintagmatică. Aplicată cu prepondere-nţă la studiul nivelului sintactic al limbii – unde vine în prelungirea analizei tradiţionale, semantic-logiciste (structura bipolară a propoziţiei îşi are rădăcinile în logicismul aristotelic), pe care o reorganizează pe alte baze –, metoda se extinde şi la nivel morfologic şi chiar fonetic, concomitent, de fapt, cu desfiinţarea graniţelor dintre sintaxă şi morfologie. Prin intermediul ei, este descompus enunţul lingvistic, descriindu-se structura ierarhic-arborescentă: se pleacă de la segmente de vaste dimensiuni pentru a se ajunge la unităţi minimale. Conceptele fundamentale cu care operează sînt *constituent*, *sintagmă* şi *expansiune*.

Sintagma defineşte un grup de elemente lingvistice aflate în raporturi sintagmatice şi constituind o unitate în organizarea ierarhizată a unui enunţ. Este constituită din cel puţin două elemente şi, în acelaşi timp, face parte dintr-o unitate superioară. Sintagma poate fi *nominală* (*omu-l*), *verbală* (*a venit*), *adverbială* (*foarte bine*). În analiza sintactică fundamentală se operează cu primele două.

Constituentul este un segment lingvistic, component ierarhic inferior al unei unităţi sintagmatice de rang superior. *Constituenţii* sînt *nucleari* (cei care reprezintă *nucleul* unei sintagme: *Prietenul* în „*Prietenul* meu…") şi *extranucleari* (elementele „adăugate": *meu*, în aceeaşi sintagmă), *continui* (*a* în *carte<u>a</u>*) şi *discontinui* (a căror structură e mediată în sintagmă, de alte elemente lingvistice; e cazul negaţiei în franceză: *il <u>n</u>'est <u>pas</u> venu*, sau al conjunctivului românesc: *<u>să</u> cînt-<u>e</u>*).

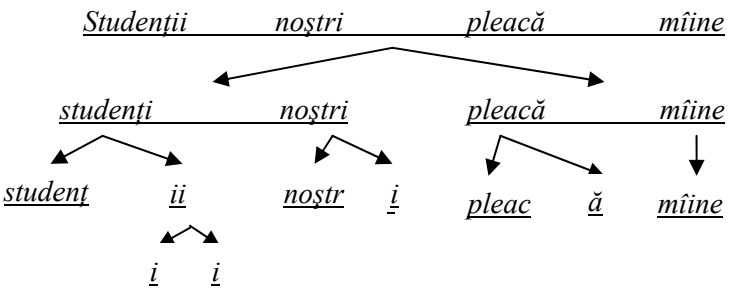
Expansiunea (a cărei reflectare sînt constituenţii extranucleari) este reprezentată de orice dezvoltare a unei sintagme, care nu are influenţă (nici prin absenţă, nici prin prezenţă) asupra existenţei frazei şi

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

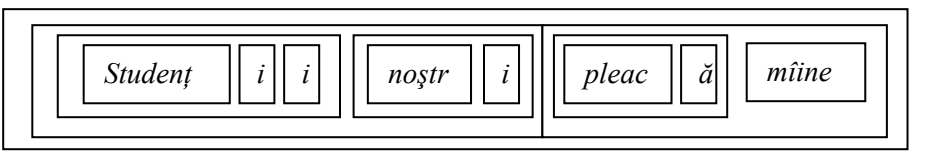
nici asupra raportului dintre termenii nucleari. În propoziția „Studenții noştri pleacă mîine.”, *noştri* şi *mîine* reprezintă expansiunile sintagmelor nucleare, nominală *studenții* şi, respectiv, verbală, *pleacă*. Prin acest înțeles al conceptului de expansiune (prezent la A. Martinet), se operează identificarea *constituenților imediați*:

Enunțul: „Studenții noştri pleacă mîine.” se interpretează:
Primul rang de C. I. (constituenți imediați):
sintagma nominală (S. N.): *studenții noştri*
sintagma verbală (S. V.): *pleacă mîine*
Al doilea rang de C. I.:
pleacă + *mîine*
studenții + *noştri*
Al treilea rang de C. I.:
studenți + *i*
pleac + *ă*

Această structură ierarhică este reprezentată apoi grafic, printr-o schemă arborescentă:

sau orizontal, prin dreptunghiuri care se înscriu unele în altele:

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

sau prin paranteze care se includ:

{[*Studenț* (*i*+*i*)] [*noştr* (*i*)] [*pleac* (*ă*)] [*mîine*]}

Lingvistica americană acordă termenului *expansiune* un alt înțeles: o unitate sau o suită de unități lingvistice diferite de componentele unui enunț, dar prezentînd aceeaşi distribuție şi caracterizîndu-se printr-o dezvoltare sintagmatică egală sau superioară. Expansiunile enunțului „Mircea studiază." pot fi „Mihai citeşte." sau „Prietenul meu pregăteşte un examen". Prin această înțelegere a conceptului de *expansiune*, pe lîngă identificarea constituenților imediați, pînă la cei reprezentînd unități minimale, se urmăreşte reducerea infinității enunțurilor lingvistice la un număr finit de enunțuri-model. Împletirea celor două înțelesuri ale conceptului, cu predominarea celui din lingvistica americană, face din *analiza în constituenți imediați*, prin interpretarea şi printr-o restructurare a procedeelor, o metodă cu deosebire activă în *gramatica generativă*.

Dezinteresîndu-se conceptual de planul semantic, metoda intră în mod frecvent în impas, ceea ce îi face pe lingviştii europeni mai ales, să recurgă, nu de puține ori, la înțelesul enunțului supus analizei.

Metoda generativ-transformațională

Este caracteristică *generativismului* american, elaborat de N. Chomsky (n. 1920, care publică în 1957, la Haga, *Syntactic Structures*) şi dezvoltîndu-se în mod deosebit între 1960-1965 (în 1965, acelaşi Chomsky publică *Aspects of The theory of Syntax*, prezentînd o variantă diferită conceptual şi metodologic a gramaticii transformaționale din lucrarea anterioară), ca o reacție împotriva distribuționalismului mai ales.

Dacă metodele *analitice* pleacă de la infinitatea enunțurilor lingvistice, urmărind identificarea şi descrierea unui număr finit de *trăsături distinctive*, *constituenți imediați*, *modele* etc., metoda *generativ-transformațională*, dimpotrivă, se preocupă de elaborarea, pe baza unui număr

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

cît mai mare de enunțuri, dar un număr finit, a o serie de *reguli* pentru dezvoltarea unui număr infinit de enunțuri.

Întrebuințată empiric şi de lingvistica tradițională, mai cu seamă în definirea sinonimiei sintactice (precum cea dintre construcția pasivă şi cea activă), în rezolvarea ambiguității unor sintagme (de genitiv, de exemplu: *alegerile studenților*), în explicarea unor fenomene sintactice (*elipsa*, *subînțelegerea* etc.), metoda *transformațională* începe – mai întîi chiar în cadrul distribuționalismului – prin a se sprijini pe *analiza în constituenți imediați*. Dar ulterior se detaşează de aceasta, dizolvînd conceptul de *expansiune* în interpretarea organizării enunțurilor pe două planuri: *structura de suprafață* şi *structura de adîncime*, în baza ideii (care trece de la Z. S. Harris la N. Chomsky) că unui număr finit de propoziții-tip (numite *propoziții-nucleu*) îi corespunde un număr infinit de enunțuri.

După o perioadă de respingere a logicismului în investigația lingvistică şi de situare a acesteia într-o orientare descriptivistă suficientă sieşi, cu *gramatica generativă*, desfăşurată pe baza metodei *transformaționale* (alăturată descrierii *sintagmatice*), se orientează spre planul semantic. Corelația dintre structura de *adîncime* şi cea de *suprafață* înseamnă tocmai abandonarea absolutizării planului expresiei (care nu-i decît structura de suprafață) – orientare care a împiedicat metodele analitice (cea în constituenți imediați, de exemplu) să interpreteze exact sinonimii precum *activ-pasiv* sau polisemia unor sintagme ca cea a genitivului subiectiv: *răsăritul soarelui* în raport cu cea a genitivului obiectiv: *recoltarea grîului* sau cu una în mod deosebit ambiguă: *iubirea fetelor*.

În opoziție cu metodele analitice, metoda transformațională nu îşi propune numai să descrie, ci *să şi explice* şi chiar mai mult: să ofere reguli pentru crearea de enunțuri lingvistice corecte.

Baza teoretică a metodei o constituie deplasarea atenției de la limbă, considerată ca obiect, la relațiile dintre limbă şi vorbitor. Nu mai interesează limba văzută ca un corpus de enunțuri (finite sau infinite), ci ceea ce vorbitorul ştie despre aceste enunțuri, auzite sau create de el. Limba este un proces în plină desfăşurare, în care rolul important revine creativității vorbitorului.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Toată metodologia gramaticilor generative – în sfera căreia *transformaționalismului* i se mai adaugă *intuiția*, *ipoteza*, *deducția* etc. – se desfăşoară în interiorul raportului *vorbitor* – (lingvistul însuşi e un vorbitor ideal şi cel mai bine informat) *limbă*, concretizat, sub aspectul teoriei generale a limbii, în dihotomia *competență* (capacitatea vorbitorului de a auzi, înțelege şi folosi un număr infinit de enunțuri, o parte învățate, o parte create sau recreate) – *performanță* (realizarea, în practica vorbirii, de enunțuri individuale).

Metoda se aplică cu preponderență nivelului sintactic al limbii, urmărind să formuleze un ansamblu de reguli pentru explicarea şi crearea de enunțuri lingvistice. Principiile pe care se bazează reprezintă cele două grade de adecvare: 1. adecvare *slabă*: cercetarea să ia în considerație toate enunțurile corecte ale limbii şi numai pe acestea; 2. adecvare *forte*: gramatica să poată reprezenta cunoaşterea intuitivă a subiectului vorbitor cu privire la enunțurile limbii.

Conceptele fundamentale cu care operează sînt: *structura de suprafață*, *structura de adîncime*, cele două nivele sub care se prezintă orice frază, *reguli de transformare*.

Structura *de suprafață* este organizarea frazei aşa cum apare ea în planul expresiei. Ea poate fi relevată, figurat, prin arborele constituenților. Structura *de adîncime* este o frază abstractă, anterioară aplicării regulilor de transformare, care au dus la organizarea ei în planul expresiei.

Structura de adîncime se situează în planul semantic al limbii, sau chiar în cel ontologic (cum cred E. Coşeriu, G. Ivănescu ş.a.). de altfel, unele raporturi din interiorul frazei, considerată la nivelul structurii de suprafață, îşi dezvăluie identitatea numai din perspectiva relației de implicație dintre planul semantic al limbii şi planul ontologic, extralingvistic: e cazul *diatezei*, de exemplu, sau al raportului *apozitiv*.

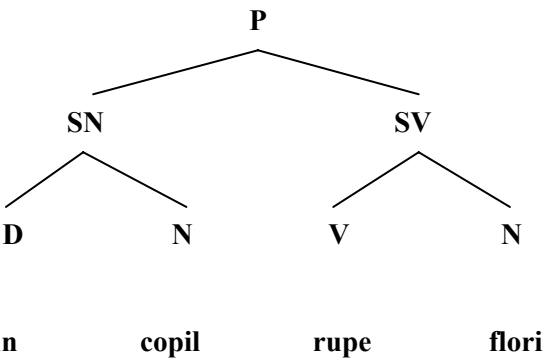
Funcțiile sintactice care structurează conținutul semantic al enunțurilor se dezvoltă în structura de adîncime şi se relevă, prin organizarea expresiei, în cea de suprafață.

Regulile de transformare orientează şi descoperă o serie de operații prin care (1) se organizează structura de adîncime în structură de

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

suprafață şi (2) se generează o infinitate de enunțuri cu baza în structura de adîncime.

Prima categorie de reguli, mai degrabă de organizare (sau de rescriere) decît de transformare, dezvăluie, în analiza structurală, prin *indicatorii sintagmatici*, organizarea în unități elementare a structurii de adîncime. Acestea, descoperite, descriu raportul dintre structura de suprafață şi structura de adîncime, plecînd de la cea dintîi. Indicatorul sintagmatic ia forma arborelui din analiza în constituenți imediați. Astfel, *indicatorul sintagmatic*:

indică o serie de reguli ale structurii de adîncime:

P → SN + SV (o frază formată dintr-o sintagmă nominală şi una verbală)
SN → D + N (sintagma nominală este constituită dintr-un nume precedat de un determinant al său)
SV → V + N (sintagma verbală este formată dintr-un verb urmat de un nume)

şi o serie de substituiri (prin reguli de rescriere) ale simbolurilor categoriale (*SN*, *SV* etc.), cu alte simboluri categoriale (*SN D+N*) şi cu cuvinte

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

(rescriere lexicală), în procesul de constituire, prin structura de suprafață, a unor propoziții reale: „Un copil rupe flori”.

Cea de a doua categorie de reguli, într-adevăr de transformare, implică modificări, uneori substanțiale, în trecerea de la structura de adîncime (invariantă) la cea de suprafață (variante) şi la generarea de enunțuri infinite, prin modificări în planul expresiei (expansiuni, substituiri, suprimări, permutări, adăugiri)[21], dar fără modificări în plan semantic. Ideea conservării neschimbate a planului semantic cu toate modificările din planul expresiei a fost cu dreptate contestată. De fapt, nemodificat poate rămîne cel mult conținutul informațional. Semnificația enunțului „Ion o iubeşte pe Ioana.” nu este chiar identică cu cea a enunțului „Ioana este iubită de Ion”. Şi nici sensul enunțului „*Pierre mange la pomme.*” nu rămîne acelaşi în „*C'est Pierre qui mange la pomme*”. Şi cu atît mai puțin cînd trei propoziții fuzionează în una singură: *El vine + El este trist + El este gînditor → El vine trist şi gînditor*.

Pentru procesul de generare de noi enunțuri, prin expansiune, au importanță deosebită regulile recursive, prin care se trece de la enunțuri sintactice simple la altele din ce în ce mai complexe.

O regulă precum SN → SN + SN dă naştere unor enunțuri în care SN se poate dezvolta la infinit.

Mihaela şi Mihai au plecat la mare.

Mihaela, Mihai şi Doina au plecat la mare.

Mihaela, Mihai, Doina şi Mircea au plecat la mare ş.a.m.d.

Prin alte reguli recursive se pot dezvolta lanțuri de subordonate relative, introduse prin pronumele *care* (*qui/ que* etc.).

Am citit o carte. → Am citit o carte pe care am găsit-o la librăria „M. Eminescu”. → Am citit o carte pe care am găsit-o la librăria „M. Eminescu”, în care intru în fiecare zi. → Am citit o carte pe care am găsit-o la librăria „M. Eminescu”, în care intru în fiecare zi în care am timp.

[21] Vezi Al. Graur, L. Wald, 1977: 257 ş. u.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

În generarea acestor enunțuri limitele sînt introduse de conținutul lexical al componentelor, de *dimensiunea* stilistică a limbii, de particularități psiho-fiziologice ale subiectului vorbitor şi de alți factori.

Investigarea limbii prin structura de suprafață şi structura de adîncime implică luarea în considerare a *trei* componenți, unul creator (cel *simbolic*) şi doi interpretativi (cel *semantic* şi cel *fonologic*), din perspectiva competenței subiectului *vorbitor*, a capacității lui de a sincroniza planul expresiei cu cel semantic.

Prin componentul *sintactic* (central), pe baza cunoaşterii regulilor recursive (prin care se poate genera un număr infinit de enunțuri), a identității semantice (categoriale şi lexicale) a unității limbii (în funcție de care acestea se pot insera în indicatorul sintagmatic inițial) ca şi a regulilor de transcriere (rescriere) (prin care se desfăşoară funcțiile şi relațiile gramaticale), vorbitorul construieşte (sau identifică) structura de adîncime.

Prin componentul *semantic*, pe baza *amalgamării* interpretative a conținuturilor semantice ale morfemelor intrate în relații sintagmatice, el construieşte (sau identifică) semnificația enunțului.

Prin componentul *fonologic*, pe baza cunoaşterii caracteristicilor funcțional-distinctive ale fonemelor, el construieşte structura de suprafață a enunțului, care să cuprindă structura de adîncime (componentul sintactic) interpretată prin componentul semantic, sau identifică raportul dintre această structură de suprafață şi structura de adîncime prin interpretarea ei semantică.

Prin această metodă de investigație lingvistică, dezvoltată şi ca reacție împotriva formalismului unor curente structuraliste, se atrage atenția asupra raportului complex dintre nivelul sintactic al limbii şi planul ei semantic, asupra relațiilor dintre toate nivelele limbii şi planurile expresiei şi cel semantic. Totodată, în aspirația ei de constituire a unei teorii generale a limbii, se acordă din nou importanță *universaliilor lingvistice*[22].

[22] În cercetările de lingvistică generală, dezbaterile referitoare la existența şi importanța universaliilor lingvistice ocupă un loc central. Reprezentanții de frunte ai orientărilor şi şcolilor lingvistice s-au pronunțat, aproape fără excepție, asupra acestei teme de cercetare de importanță majoră. Potrivit unei definiții de lucru, universaliile lingvistice sînt proprietăți comune limbilor naturale. Un

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

Metoda generativ-transformațională, inițiată de Z. S. Harris şi transformată de N. Chomsky în teorie lingvistică, va fi dezvoltată ulterior pe o altă direcție de Charles I. Fillmore, prin elaborarea unei *gramatici a cazurilor* (în studiul *The Case for Case*, 1968), care reformulează structura de adîncime şi acordă o importanță încă mai mare universaliilor lingvistice. Oarecum pe aceeaşi linie va merge şi John M. Anderson, prin *The Grammar of Case: Towards a localistic theory*, 1971.

---

exemplu de caracteristică lingvistică universală este că toate limbile sînt sistem de semne formate din unități biplane, înzestrate cu formă şi conținut. Un alt exemplu este că, în toate limbile, unitățile din planul formei, unități ale celei de-a doua articulări în concepția lui A. Martinet, pot fi identificate prin prezența sau absența unor trăsături distinctive. Aceste proprietăți se numesc *universalii absolute* pentru că sînt prezente în toate limbile. *Universaliile relative* (statistice) sînt proprietățile care descriu o majoritate de limbi, fără a exista în toate idiomurile naturale. În încercarea de a legitima existența unei *gramatici universale*, adepții generativismului au făcut distincția între *universaliile formale*, adică ansamblul condițiilor care trebuie îndeplinite pentru desfăşurarea activității de comunicare lingvistică (au fost subsumate acestui tip de universalii noțiuni precum *componente*, *tipuri de reguli*, *tipuri de transformări* ş.a.) şi *universaliile substanțiale* (engl. substantive universals), ansamblul de elemente fundamentale care permit realizarea deosebirilor de natură lingvistică. În funcție de nivelul (componenta) avut(ă) în vedere, adepții şcolilor lingvistice moderne, precum funcționalismul şi generativismul, au încercat să dovedească existența unor *universalii formale* de tip fonologic, sintactic sau semantic. Din perspectiva universaliilor substanțiale, a fost discutată existența unor elemente şi unități care să permită descrierea tuturor limbilor, exemple de astfel de universalii fiind trăsături de tipul [+abstract] sau unități precum Grup Nominal (GN) ş.a. Tot generativiştii au emis ipoteza unei *baze universale*, potrivit căreia toate limbile pot fi generate prin folosirea unui set finit şi general de reguli generative. Dezbaterile asupra existenței universaliilor lingvistice se dezvoltă mai cu seamă dacă se teoretizează originea şi evoluția limbajului. Unii cercetători invocă universaliile fie pentru a demonstra validitatea principiului *monogenezei*, potrivit căruia toate limbile au la origine o singură protolimbă, fie pentru a arăta importanța *contactelor interlingvistice* (v. David Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Blackwell Publishing, 2008, ediția a şasea, p. 504) (n. ed.).

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)

*
* *

La un secol şi jumătate de la constituirea lingvisticii ca ştiinţă autonomă, limba impune, prin caracterul ei extrem de complex, prin structură, prin mecanismul intern de funcţionare, prin raporturile exterioare, desfăşurarea investigaţiilor prin metode variate, în funcţie de diferitele aspecte luate în consideraţie şi evitîndu-se transformarea *cercetării* într-un scop în sine sau care să rupă limba de natura şi relaţiile specifice cu gîndirea, cu comunitatea de vorbitori, cu planul ontologic.

Interpretarea unei limbi (sau a unui grup de limbi sau a structurii limbii în general) poate duce la concluzii cît mai exacte şi mai complete, mai reale şi într-adevăr specifice, numai printr-o teorie lingvistică în stare să-i fixeze locul în raportul dintre general şi particular, dintre individual şi social, dintre abstract şi concret, dintre dinamic şi static etc. iar aceasta se poate realiza numai printr-o împletire inteligentă şi bine ponderată a diverselor metode de investigaţie, prin situarea în permanenţă pe poziţiile unei lingvistici – ştiinţă umană.

BDD-B33-03 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:17 UTC)